

**НАРАДА З БЕЗПЕКИ ТА СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ
ЗАКЛЮЧНИЙ АКТ**

Гельсінкі, 1975

ДОКУМЕНТ СЕД МЗС АСКОД

Підписувач Кориневич Антон Олександрович
Сертифікат 3FAA9288358EC003040000008C673B001CA9E200
Дійсний з 03.04.2025 0:00:00 по 02.04.2027 23:59:59

МЗС

72/14-612-91197 від 01.08.2025

Нарада з питань безпеки та співробітництва в Європі, яка відкрилася в Гельсінкі 3 липня 1973 року та продовжувалася в Женеві з 18 вересня 1973 року по 21 липня 1975 року, завершилася в Гельсінкі 1 серпня 1975 року участю високих представників Австрії, Бельгії, Болгарії, Канади, Кіпру, Чехословаччини, Данії, Фінляндії, Франції, Німецької Демократичної Республіки, Федеративної Республіки Німеччини, Греції, Святого Престолу, Угорщини, Ісландії, Ірландії, Італії, Ліхтенштейну, Люксембургу, Мальти, Монако, Нідерландів, Норвегії, Польщі, Португалії, Румунії, Сан-Марино, Іспанії, Швеції, Швейцарії, Туреччини, Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Сполученого Королівства, Сполучених Штатів Америки та Югославії.

У вступній та заключній частинах Наради учасників привітав Генеральний секретар ООН як почесний гість. Генеральний директор ЮНЕСКО та Виконавчий секретар Європейської економічної комісії ООН звернулися до Наради під час її другого етапу.

Під час засідань другого етапу Наради були отримані внески та заслухані виступи від таких середземноморських держав, які не були державами-учасницями Наради, з різних пунктів порядку денного: Демократичної Народної Республіки Алжир, Арабської Республіки Єгипет, Ізраїлю, Королівства Марокко, Сирійської Арабської Республіки, Тунісу.

Керуючись політичною волею, в інтересах народів, до поліпшення та поглиблення взаємовідносин і внеску у зміцнення миру, безпеки, справедливості та співробітництва в Європі, а також до зближення між собою та з іншими державами світу,

Сповнені рішучості, відповідно, повною мірою реалізувати результати Наради й забезпечити, серед своїх держав і по всій Європі, переваги, що випливають із цих результатів, тим самим розширюючи, поглиблюючи й забезпечуючи сталість і тривалість процесу розрядки,

Високі представники держав-учасниць урочисто ухвалили таке:

Питання, що стосуються безпеки в Європі

Держави, що беруть участь у Нараді з безпеки та співробітництва в Європі,

Підтверджуючи свою мету - сприяти поліпшенню взаємовідносин між собою та створенню умов, у яких їхні народи зможуть жити у справжньому й тривалому мирі, вільному від будь-якої загрози чи замаху на їхню безпеку;

Переконані в необхідності докладати зусиль для того, щоб зробити процес розрядки як безперервним, так і дедалі більш життєздатним і всеохоплюючим, універсальним за масштабами, а також у тому, що реалізація результатів Наради з безпеки та співробітництва в Європі стане вагомим внеском у цей процес;

Вважаючи, що солідарність між народами, а також спільна мета держав-учасниць у досягненні цілей, сформульованих Народою з безпеки та співробітництва в Європі, мають сприяти розвитку кращих і тісніших відносин між ними в усіх сферах, подоланню конфронтації, що виникла внаслідок характеру їхніх минулих взаємин, і досягненню кращого взаєморозуміння;

Пам'ятаючи про спільну історію й визнаючи, що наявність елементів, спільних для їхніх традицій і цінностей, може сприяти розвитку їхніх взаємин, і прагнучи, з повним урахуванням індивідуальності та розмаїття їхніх позицій і поглядів, шукати можливості для об'єднання зусиль з метою подолання недовіри, зміцнення впевненості, розв'язання проблем, що їх роз'єднують, і співпраці в інтересах людства;

Визнаючи неподільність безпеки в Європі, а також спільну зацікавленість у розвитку співробітництва по всій Європі та між собою, і висловлюючи намір докладати зусиль у цьому напрямі;

Визнаючи тісний зв'язок між миром і безпекою в Європі та у світі загалом, а також усвідомлюючи необхідність внеску кожного з них у зміцнення миру й безпеки у світі, а також у сприяння фундаментальним правам, економічному й соціальному поступу та добробуту всіх народів;

Ухвалили такє:

1.

(а) Декларація про принципи, які регулюють взаємовідносини між державами-учасницями

Держави-учасниці,

Підтверджуючи свою відданість миру, безпеці й справедливості та подальшому розвитку дружніх відносин і співробітництва;

Визнаючи, що ця відданість, яка відображає інтереси та прагнення народів, є для кожної держави-учасниці як теперішньою, так і майбутньою відповідальністю, посиленою досвідом минулого;

Підтверджуючи, відповідно до свого членства в Організації Об'єднаних Націй та відповідно до цілей і принципів ООН, свою повну й активну

підтримку ООН і прагнення до посилення її ролі та ефективності у зміцненні міжнародного миру, безпеки й справедливості, а також у сприянні вирішенню міжнародних проблем і розвитку дружніх відносин та співпраці між державами;

Висловлюючи свою спільну відданість принципам, наведеним нижче, які відповідають Статуту Організації Об'єднаних Націй, а також спільну волю діяти при застосуванні цих принципів відповідно до цілей і принципів Статуту ООН;

Заявляють про свою рішучість поважати й втілювати на практиці, кожна у своїх відносинах з усіма іншими державами-учасниками, незалежно від їхніх політичних, економічних або соціальних систем, а також від розміру, географічного положення чи рівня економічного розвитку, такі принципи, що мають першочергове значення та визначають їхні взаємовідносини:

I. Суверенна рівність, повага до прав, властивих суверенітету

Держави-учасниці поважатимуть суверенну рівність та індивідуальність одна одної, а також усі права, що випливають із суверенітету, включаючи, зокрема, право кожної держави на юридичну рівність, територіальну цілісність, свободу та політичну незалежність. Вони також поважатимуть право кожної з них вільно обирати та розвивати свої політичні, соціальні, економічні та культурні системи, а також визначати своє законодавство та нормативні акти.

У межах міжнародного права всі держави-учасниці мають рівні права й обов'язки. Вони поважатимуть право кожної з них визначати та здійснювати за власним розсудом свої відносини з іншими державами відповідно до міжнародного права й духу цієї Декларації. Вони вважають, що їхні кордони можуть змінюватися відповідно до міжнародного права мирним шляхом і за згодою. Вони також мають право бути або не бути членами міжнародних організацій, сторонами двосторонніх або багатосторонніх договорів, включаючи союзи; також мають право на нейтралітет.

II. Утримання від погрози силою чи застосування сили

Держави-учасниці утримуватимуться у своїх взаємовідносинах, а також у міжнародних відносинах загалом, від погрози силою чи застосування сили як проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним із цілями Статуту ООН та цією Декларацією. Жодна причина не може бути використана для виправдання порушення цього принципу.

Відповідно, держави-учасниці утримуватимуться від будь-яких дій, що становлять погрозу силою або безпосереднє чи опосередковане застосування сили проти іншої держави-учасниці. Вони також утримуватимуться від будь-яких проявів сили з метою змусити іншу державу відмовитися від повного здійснення своїх суверенних прав. Вони також утримаються від актів репресалій із застосуванням сили.

Жодна погроза силою чи застосування сили не повинні використовуватися як засіб врегулювання спорів чи питань, які можуть спричинити спори між ними.

III. Непорушність кордонів

Держави-учасниці визнають непорушними кордони одна одної, а також кордони всіх держав Європи, і тому утримуватимуться зараз і в майбутньому від будь-якого зазіхання на ці кордони.

Відповідно, вони утримуватимуться від будь-яких вимог чи дій, спрямованих на захоплення чи узурпацію частини або всієї території будь-якої держави-учасниці.

IV. Територіальна цілісність держав

Держави-учасниці поважатимуть територіальну цілісність кожної держави-учасниці.

Відповідно, вони утримуватимуться від будь-яких дій, що суперечать цілям і принципам Статуту ООН і спрямовані проти територіальної цілісності, політичної незалежності чи єдності будь-якої держави-учасниці, зокрема від будь-яких дій, що становлять загрозу або застосування сили.

Держави-учасниці також утримуватимуться від того, щоб робити територію одна одної об'єктом військової окупації або інших прямих чи опосередкованих заходів із застосування сили з порушенням міжнародного права, або об'єктом набуття шляхом таких дій чи погроз їх здійснення. Жодна така окупація або набуття не буде визнана законною.

V. Мирне врегулювання спорів

Держави-учасниці врегульовуватимуть спірні питання між собою мирними засобами таким чином, щоб не загрожувати міжнародному миру та безпеці, та справедливості.

Вони прагнуть добросовісно і в дусі співробітництва досягти швидкого і справедливого вирішення наявних спірних питань на основі міжнародного права.

З цією метою вони використовуватимуть такі засоби, як переговори, розслідування, посередництво, примирення, арбітраж, суд або інші мирні засоби на власний вибір, включаючи будь-яку процедуру врегулювання, узгоджену заздалегідь до виникнення спорів, в яких вони були б сторонами.

У разі недосягнення вирішення спору за допомогою будь-якого з наведених вище засобів, сторони продовжуватимуть шукати взаємоприйнятний шлях мирного вирішення спору.

Держави-учасниці, які є сторонами спору, а також інші держави-учасниці, утримуватимуться від будь-яких дій, що можуть загострити ситуацію до такої міри, що це зробить мирне врегулювання більш важким.

VI. Невтручання у внутрішні справи

Держави-учасниці утримуватимуться від будь-якого прямого чи опосередкованого втручання, індивідуального чи колективного, у внутрішні або зовнішні справи, що належать до внутрішньої компетенції іншої держави-учасниці, незалежно від характеру їхніх взаємовідносин.

Вони, зокрема, утримуватимуться від будь-якого збройного втручання або погрози таким втручанням проти іншої держави-учасниці.

Вони також у будь-яких обставинах утримуватимуться від інших актів воєнного, політичного, економічного чи будь-якого іншого тиску, спрямованого на підпорядкування іншої держави-учасниці та на отримання будь-яких переваг.

Зокрема, вони, серед іншого, утримуватимуться від прямої чи непрямої підтримки терористичної діяльності, підривної та іншої діяльності, спрямованої на насильницьке повалення режиму іншої держави-учасниці.

VII. Повага до прав людини і основоположних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії або переконань

Держави-учасниці поважатимуть права людини та основні свободи, включаючи свободу думки, совісті, релігії або переконань — для всіх без будь-якої дискримінації за расовою, статевою, мовною або релігійною ознакою.

Вони сприятимуть і заохочуватимуть ефективне здійснення громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних та інших прав і свобод, які випливають із невід'ємної гідності людської особи та є необхідними для її вільного й повноцінного розвитку.

У цьому контексті держави-учасниці визнаватимуть і поважатимуть свободу особи сповідувати й практикувати, індивідуально або в спільноті з іншими, релігію або переконання відповідно до велінь власного сумління.

Держави-учасниці, на території яких існують національні меншини, поважатимуть право осіб, що належать до таких меншин, на рівність перед законом, надаватимуть їм повну можливість фактично користуватися правами людини та основними свободами і, таким чином, захищатимуть їхні законні інтереси у цій сфері.

Держави-учасниці визнають універсальне значення прав людини та основних свобод, повага до яких є необхідною умовою миру, справедливості й добробуту, що забезпечують розвиток дружніх відносин і співробітництва як між ними, так і між усіма державами.

Вони постійно поважатимуть ці права й свободи у своїх взаєминах і прагнутимуть спільно та окремо, зокрема у співпраці з Організацією Об'єднаних Націй, сприяти універсальній і ефективній повазі до них.

Вони підтверджують право кожної особи знати свої права та обов'язки в цій сфері й діяти відповідно до них.

У сфері прав людини й основоположних свобод держави-учасниці діятимуть згідно з цілями й принципами Статуту Організації Об'єднаних Націй та Загальної декларації прав людини. Вони також виконуватимуть свої зобов'язання, закріплені в міжнародних деклараціях і угодах у цій галузі, зокрема у Міжнародних пактах про права людини, учасниками яких вони можуть бути.

VIII. Рівноправність і право народів на самовизначення

Держави-учасниці поважатимуть рівні права народів і їхнє право на самовизначення, діючи завжди у відповідності до цілей і принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй та відповідних норм міжнародного права, включаючи ті, що стосуються територіальної цілісності держав.

Відповідно до принципу рівноправності і права народів на самовизначення, усі народи мають право повністю вільно визначати свій внутрішній і зовнішній політичний статус без втручання ззовні, а також вільно здійснювати свій політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток.

Держави-учасниці підтверджують універсальне значення поваги до рівних прав і права народів на самовизначення, а також ефективного здійснення цього права для розвитку дружніх відносин між ними, як і між

усіма державами; вони також наголошують на важливості ліквідації будь-яких форм порушення цього принципу.

IX. Співробітництво між державами

Держави-учасниці розвиватимуть співробітництво між собою та з усіма державами в усіх сферах відповідно до цілей і принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй. У процесі розвитку цього співробітництва вони надаватимуть особливого значення тим галузям, які визначені в рамках Наради з безпеки та співробітництва в Європі, причому кожна з них робитиме свій внесок на основі повної рівності.

Розвиваючи співробітництво на засадах рівноправності, вони прагнутимуть сприяти взаєморозумінню і довірі, дружнім і добросусідським відносинам між собою, міжнародному миру, безпеці й справедливості. Так само вони, розвиваючи своє співробітництво, докладатимуть зусиль для поліпшення добробуту народів і сприятимуть досягненню їхніх прагнень, зокрема через переваги, що випливають із поглиблення взаємного пізнання і з їх прогресу та досягнень у економічній, науковій, технологічній, соціальній, культурній і гуманітарній сферах. Вони вживатимуть заходів для створення сприятливих умов, щоб ці переваги стали доступними для всіх; при цьому враховуватимуть інтерес усіх сторін у скороченні розриву в рівнях економічного розвитку, а особливо інтереси країн, що розвиваються, по всьому світу.

Вони підтверджують, що уряди, інституції, організації та окремі особи відіграють суттєву й позитивну роль у досягненні цілей такого співробітництва.

Вони прагнутимуть, розширюючи співробітництво, як зазначено вище, розвивати між собою тісніші відносини на вдосконаленій і більш тривалій основі — в інтересах народів.

X. Добросовісне виконання зобов'язань за міжнародним правом

Держави-учасниці добросовісно виконуватимуть свої зобов'язання за міжнародним правом, як і ті зобов'язання, що випливають із загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, так і ті зобов'язання, що виникають із договорів або інших угод, укладених відповідно до міжнародного права, сторонами яких вони є.

Здійснюючи свої суверенні права, включаючи право визначати власне законодавство та нормативні акти, вони дотримуватимуться своїх юридичних зобов'язань за міжнародним правом; вони також належним чином

враховуватимуть і впроваджуватимуть положення Заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі.

Держави-учасниці підтверджують, що у разі конфлікту між зобов'язаннями членів Організації Об'єднаних Націй за Статутом ООН і їхніми зобов'язаннями за будь-яким договором або іншою міжнародною угодою пріоритет матимуть зобов'язання за Статутом, відповідно до статті 103 Статуту ООН.

Усі викладені вище принципи мають першочергове значення і, відповідно, застосовуватимуться рівною мірою й беззастережно, при цьому кожен з них тлумачитиметься з урахуванням інших.

Держави-учасниці висловлюють рішучість повністю поважати та застосовувати ці принципи, викладені в цій Декларації, у всіх аспектах — у своїх взаєминах і співробітництві з метою забезпечення кожній державі-учасниці переваг, що випливають із поваги та дотримання цих принципів усіма сторонами.

Держави-учасниці, приділяючи належну увагу викладеним вище принципам, і, зокрема, першому реченню десятого принципу «Добросовісне виконання зобов'язань за міжнародним правом», зазначають, що ця Декларація не зачіпає їхні права й обов'язки, а також відповідні договори, інші угоди та домовленості.

Держави-учасниці висловлюють переконання, що повага до цих принципів сприятиме розвитку нормальних і дружніх відносин та прогресу співробітництва між ними в усіх сферах. Вони також висловлюють переконання, що дотримання цих принципів сприятиме розвитку політичних контактів між ними, що, у свою чергу, сприятиме кращому взаєморозумінню їхніх позицій і поглядів.

Держави-учасниці заявляють про свій намір здійснювати свої відносини з усіма іншими державами в дусі принципів, викладених у цій Декларації.

(б) Питання, пов'язані з реалізацією окремих з наведених вище принципів

(і) Держави-учасниці,

Підтверджуючи, що вони поважатимуть і реалізовуватимуть принцип утримання від погрози силою або застосування сили, та будучи переконаними в необхідності зробити цей принцип дієвою нормою міжнародного життя,

Заявляють про свою рішучість поважати та виконувати у взаємовідносинах між собою, зокрема, такі положення, що відповідають Декларації про принципи, які регулюють взаємовідносини між державами-учасницями:

- Реалізовувати та висловлювати всіма способами та у формах, які вони вважають доречними, обов'язок утримуватися від погрози силою або застосування сили у взаєминах між собою.
- Утримуватися від будь-якого застосування збройних сил, що суперечить цілям і принципам Статуту Організації Об'єднаних Націй та положенням Декларації про принципи, які регулюють взаємовідносини між державами-учасницями, проти іншої держави-учасниці, зокрема від вторгнення на її територію або нападу на неї.
- Утримуватися від будь-якого прояву сили з метою змусити іншу державу-учасницю відмовитися від повного здійснення своїх суверенних прав.
- Утримуватися від будь-яких актів економічного примусу, спрямованих на підпорядкування власним інтересам здійснення іншою державою-учасницею своїх прав, що впливають із її суверенітету, і таким чином на отримання будь-які переваг.
- Вживати ефективних заходів, які за своїм обсягом і характером є кроками на шляху до досягнення загального і повного роззброєння під суворим і ефективним міжнародним контролем.
- Сприяти усіма засобами, які кожна з них вважає відповідними формуванню атмосфери довіри та поваги між народами, відповідно до їхнього обов'язку утримуватися від пропаганди загарбницьких воєн або будь-яких погроз силою чи застосування сили, що суперечать цілям Організації Об'єднаних Націй та Декларації про принципи, які регулюють взаємовідносини між державами-учасницями, проти іншої держави-учасниці.
- Докладати всіх зусиль для того, щоб виключно мирними засобами вирішувати будь-які спори між собою, продовження яких може поставити під загрозу підтримання міжнародного миру та безпеки в Європі, і насамперед шукати розв'язання спорів за допомогою мирних засобів, визначених у статті 33 Статуту Організації Об'єднаних Націй.
- Утримуватися від будь-яких дій, які можуть перешкоджати мирному врегулюванню спорів між державами-учасницями.

(ii) Держави-учасниці,

Підтверджуючи свою рішучість вирішувати спори відповідно до Принципу мирного врегулювання спорів;

Переконані, що мирне врегулювання спорів доповнює принцип утримання від погрози силою або застосування сили, обидва з яких є необхідними (хоч і не винятковими) чинниками підтримання та зміцнення миру й безпеки;

Прагнучи посилити та вдосконалити наявні у їхньому розпорядженні засоби мирного врегулювання спорів;

1. Рішуче налаштовані продовжити розгляд і розробку загальноприйнятого методу мирного врегулювання спорів, що має доповнити наявні методи, і з цією метою продовжити роботу над «Проектом Конвенції про європейську систему мирного врегулювання спорів», поданим Швейцарією під час другого етапу Наради з безпеки та співробітництва в Європі, а також над іншими пов'язаними пропозиціями, спрямованими на розробку такого методу.

2. Ухвалюють рішення про те, що на запрошення Швейцарії буде скликано нараду експертів усіх держав-учасниць з метою виконання мандата, викладеного в пункті 1 вище, в рамках і згідно з процедурами подальших заходів, визначених у розділі «Подальші заходи після Наради».

3. Ця нарада експертів відбудеться після зустрічі представників, призначених міністрами закордонних справ держав-учасниць, яка передбачена на 1977 рік згідно з розділом «Подальші заходи після Наради»; результати роботи цієї експертної зустрічі буде передано урядам.

2.

Документ щодо заходів зміцнення довіри та окремих аспектів безпеки й роззброєння

Держави-учасниці,

Бажаючи усунути причини напруженості, які можуть існувати між ними, і тим самим сприяти зміцненню миру та безпеки у світі;

Сповнені рішучості зміцнювати взаємну довіру і тим самим сприяти підвищенню стабільності та безпеки в Європі;

Також сповнені рішучості утримуватися у взаємовідносинах між собою, як і в міжнародних відносинах загалом, від погрози силою або застосування сили проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави, а також у будь-який інший спосіб, що суперечить цілям Організації Об'єднаних Націй та Декларації про принципи, які регулюють

взаємовідносини між державами-учасницями, ухваленій у цьому Заключному акті;

Визнаючи необхідність сприяти зменшенню небезпеки збройного конфлікту, а також непорозумінь чи помилкових оцінок військової діяльності, які можуть викликати занепокоєння, особливо в ситуаціях, коли державам-учасницям бракує чіткої й своєчасної інформації про характер такої діяльності;

Беручи до уваги міркування, пов'язані із зусиллями, спрямованими на зниження напруженості та сприяння роззброєнню;

Визнаючи, що обмін спостерігачами на військових навчаннях за запрошенням сприятиме встановленню контактів і взаєморозумінню;

Розглянувши питання попереднього повідомлення про великі переміщення військ у контексті зміцнення довіри;

Визнаючи, що існують й інші способи, за допомогою яких окремі держави можуть додатково сприяти досягненню спільних цілей;

Будучи переконаними у політичній важливості попереднього повідомлення про великі військові навчання для сприяння взаєморозумінню та зміцненню довіри, стабільності й безпеки;

Приймаючи відповідальність кожної з них сприяти цим цілям і реалізовувати цей захід відповідно до погоджених критеріїв і механізмів як необхідну передумову для досягнення цих цілей;

Визнаючи, що цей захід, який впливає з політичного рішення, має добровільний характер;

Ухвалили такє:

I

Попереднє повідомлення про великі військові навчання

Держави-учасниці повідомлятимуть усі інші держави-учасниці про проведення великих військових навчань через звичайні дипломатичні канали відповідно до таких положень:

Повідомлення надаватиметься про великі військові навчання, у яких беруть участь понад 25 000 військовослужбовців окремо або разом з будь-якими можливими повітряними чи морськими компонентами (у цьому контексті термін «військовослужбовці» включає також морський десант та повітряно-десантні війська). У випадку окремих навчань морського десанту або повітряно-десантних військ, або ж у разі спільних навчань за їхньої участі, ці війська враховуватимуться в загальній чисельності. Крім того, у випадку спільних навчань, які не досягають вказаної чисельності, але в яких беруть участь сухопутні війська разом зі значною кількістю морського десанту або повітряно-десантних військ (чи обох), також може бути надане повідомлення.

Повідомлення надаватимуться про великі військові навчання, що проводяться на території будь-якої держави-учасниці в Європі, а також, у разі необхідності, в прилеглих морських районах і повітряному просторі.

Щодо держави-учасниці, чия територія виходить за межі Європи, попереднє повідомлення має надаватися лише щодо навчань, які проводяться на відстані до 250 кілометрів від її кордону, що межує або прилягає до кордону будь-якої іншої європейської держави-учасниці. Проте, якщо ця зона також межує з кордоном держави-учасниці, який прилягає або межує з неєвропейською державою, яка не є учасницею Наради, повідомлення може не надаватися.

Повідомлення надаватиметься не менш ніж за 21 день до початку навчання або, у разі якщо навчання організовано в коротші строки, — якнайшвидше до початку його проведення.

У повідомленні зазначатимуться: назва навчання (якщо вона є), загальна мета, держави-учасниці, тип(и) і чисельність військ, місце проведення та орієнтовні строки. Держави-учасниці, якщо можливо, також надаватимуть додаткову інформацію, зокрема про склад залучених сил і тривалість їхньої участі.

Попереднє повідомлення про інші військові навчання

Держави-учасниці визнають, що вони можуть додатково сприяти зміцненню довіри, підвищенню безпеки та стабільності, і з цією метою також можуть повідомляти інші держави-учасниці про військові навчання меншого масштабу, приділяючи особливу увагу тим, що проводяться поблизу їхніх кордонів.

З цією ж метою держави-учасниці визнають, що вони можуть повідомляти про інші військові навчання, які ними проводяться.

Обмін спостерігачами

Держави-учасниці запрошуватимуть інші держави-учасниці на добровільній та двосторонній основі, у дусі взаємності та доброї волі щодо всіх держав-учасниць, надсилатимуть спостерігачів для участі у військових навчаннях.

Держава, що запрошує, визначатиме у кожному конкретному випадку кількість спостерігачів, процедури та умови їхньої участі, а також надаватиме іншу інформацію, яку вона вважатиме корисною. Вона забезпечить належні умови та гостинність.

Запрошення надсилатиметься завчасно, наскільки це можливо, через звичайні дипломатичні канали.

Попереднє повідомлення про великі військові переміщення

Відповідно до Підсумкових рекомендацій Гельсінських консультацій, держави-учасниці розглянули питання попереднього повідомлення про великі переміщення військ як заходу зі зміцнення довіри.

Відтак держави-учасниці визнають, що за власним розсудом і з метою сприяння зміцненню довіри вони можуть повідомляти про великі переміщення своїх військ.

У тому ж дусі держави-учасниці Народи з безпеки та співробітництва в Європі й надалі розглядатимуть питання попереднього повідомлення про великі переміщення військ, зокрема з урахуванням досвіду, набутого під час реалізації заходів, викладених у цьому документі.

Інші заходи зі зміцнення довіри

Держави-учасниці визнають, що існують й інші засоби, за допомогою яких можна сприяти досягненню їхніх спільних цілей.

Зокрема, вони з належним урахуванням принципу взаємності та з метою кращого взаєморозуміння сприятимуть обміну військовим персоналом за запрошенням, включаючи візити військових делегацій.

* * *

З метою більш повного внеску у спільну мету зміцнення довіри, держави-учасниці, проводячи військову діяльність у районах, на які поширюються положення щодо попереднього повідомлення про великі військові навчання, належним чином враховуватимуть і поважатимуть цю мету.

Вони також визнають, що досвід, здобутий у результаті реалізації наведених вище положень, разом із подальшими зусиллями, може сприяти розширенню та розвитку заходів, спрямованих на зміцнення довіри.

II

Питання, пов'язані із роззброєнням

Держави-учасниці визнають зацікавленість усіх сторін у зусиллях, спрямованих на зниження військової конфронтації та сприяння роззброєнню,

які покликані доповнювати політичну розрядку в Європі та зміцнювати їхню безпеку. Вони переконані в необхідності вживати дієвих заходів у цих сферах, які за своїм масштабом і характером становлять кроки на шляху до повного й загального роззброєння під суворим і ефективним міжнародним контролем і мають призвести до зміцнення миру та безпеки в усьому світі.

III Загальні міркування

Розглянувши висловлені думки щодо різних питань, пов'язаних зі зміцненням безпеки в Європі шляхом спільних зусиль, спрямованих на просування розрядки та роззброєння, держави-учасниці, здійснюючи такі зусилля, керуватимуться, зокрема, такими основоположними міркуваннями:

Взаємодоповнюючий характер політичних і воєнних аспектів безпеки;

Взаємозв'язок між безпекою кожної держави-учасниці та безпекою Європи загалом, а також взаємозалежність, що існує у ширшому контексті світової безпеки, між безпекою в Європі та безпекою в Середземноморському регіоні;

– Повага до інтересів безпеки всіх держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі, що впливають з їхньої суверенної рівності;

– Важливість того, щоб учасники переговорних форумів забезпечували надання відповідної інформації про пов'язані події, поступ і результати іншим державам-учасницям НБСЄ, а також, з іншого боку, законна зацікавленість кожної з цих держав у врахуванні їхніх позицій.

Співробітництво в галузі економіки, науки і техніки та навколишнього середовища

Держави-учасниці,

будучи переконаними, що їхні зусилля щодо розвитку співробітництва в таких галузях, як торгівля, промисловість, наука і техніка, довкілля та інші галузі економічної діяльності, сприяють зміцненню миру і безпеки в Європі та у світі загалом,

визнаючи, що співробітництво в цих галузях сприятиме економічному і соціальному прогресу та покращенню умов життя,

усвідомлюючи відмінності в своїх економічних і соціальних системах,

підтверджуючи свою готовність посилювати таке співробітництво, незалежно від їхніх систем,

визнаючи, що таке співробітництво, з урахуванням різних рівнів економічного розвитку, може розвиватися на основі рівності, взаємного задоволення сторін, а також взаємності, що забезпечує в цілому справедливий розподіл вигод і зобов'язань співмірного характеру, з дотриманням двосторонніх та багатосторонніх угод,

беручи до уваги інтереси країн, що розвиваються, по всьому світу, включаючи ті серед держав-учасниць, які все ще перебувають на етапі економічного розвитку; підтверджуючи свою готовність співпрацювати для досягнення цілей і завдань, визначених відповідними органами Організації Об'єднаних Націй у документах з питань розвитку, за умови, що кожна держава-учасниця зберігає свої раніше зайняті позиції щодо них; приділяючи особливу увагу найменш розвиненим країнам,

будучи переконаними, що зростаюча економічна взаємозалежність у світі спонукає до більш дієвих спільних зусиль для розв'язання основних світових економічних проблем, таких як проблеми продовольства, енергетики, сировини та валютно-фінансові проблем, та наголошуючи на необхідності сприяння стабільним і справедливим міжнародним економічним відносинам, що сприятиме довгостроковому та різнобічному економічному розвитку всіх країн,

беручи до уваги роботу, здійснену відповідними міжнародними організаціями, та бажаючи скористатися можливостями, які надають ці організації, зокрема Європейська економічна комісія ООН, для реалізації положень підсумкових документів Наради,

вважаючи, що основні орієнтири і конкретні рекомендації, які містяться в наведених нижче текстах, мають на меті сприяти подальшому розвитку їхніх економічних відносин, та будучи переконаними, що їхнє співробітництво в цій галузі має здійснюватися з повною повагою до принципів, що регулюють відносини між державами-учасницями, як це викладено у відповідному документі,

Ухвалили так:

1. Торгівля

Загальні положення

Держави-учасниці,

усвідомлюючи зростаючу роль міжнародної торгівлі як одного з найважливіших чинників економічного зростання та соціального прогресу,

визначаючи, що торгівля є однією з ключових галузей їхнього співробітництва, і беручи до уваги, що положення, викладені у вищезазначеній преамбулі, зокрема, застосовуються саме до цієї галузі,

вважаючи, що обсяги та структура торгівлі між державами-учасницями не в усіх випадках відповідають можливостям, які створені нинішнім рівнем їхнього економічного та науково-технічного розвитку,

рішуче налаштовані сприяти, на основі модальностей їхнього економічного співробітництва, розширенню взаємної торгівлі товарами та послугами і забезпеченню сприятливих умов для такого розвитку;

визнають позитивний вплив на розвиток торгівлі, який може бути результатом застосування режиму найбільшого сприяння;

заохочуватимуть розширення торгівлі на якомога ширшій багатосторонній основі, прагнучи у такий спосіб використовувати різні торговельно-економічні можливості;

визнають важливість двосторонніх і багатосторонніх міжурядових та інших угод для довгострокового розвитку торгівлі;

відзначають важливість валютно-фінансових питань для розвитку міжнародної торгівлі та прагнутимуть розглядати їх таким чином, щоб сприяти постійному розширенню торгівлі;

докладатимуть зусиль для зменшення або поступового усунення всіх видів перешкод на шляху розвитку торгівлі;

сприятимуть стабільному зростанню обсягів торгівлі, уникаючи, наскільки це можливо, різких коливань у їхньому товарообігу;

вважають, що торгівля різними товарами повинна здійснюватися таким чином, щоб не завдавати або не створювати загрози серйозної шкоди внутрішнім ринкам цих товарів, а в окремих випадках – дезорганізацію ринка, зокрема на шкоду вітчизняним виробникам аналогічної чи безпосередньо конкуруючої продукції; що стосується поняття дезорганізації ринку, то мається на увазі, що воно не повинно використовуватися у спосіб, який суперечить відповідним положенням їхніх міжнародних угод; у випадку застосування запобіжних заходів, вони діятимуть відповідно до своїх зобов'язань у цій галузі, що випливають з міжнародних угод, сторонами яких вони є, і враховуватимуть інтереси безпосередньо зацікавлених сторін;

приділятимуть належну увагу заходам, спрямованим на розвиток торгівлі та диверсифікацію її структури;

відзначають, що зростання та диверсифікація торгівлі сприяли б розширенню можливостей вибору продукції;

вважають доцільним створювати сприятливі умови для участі компаній, організацій і підприємств у розвитку торгівлі.

Ділові контакти та можливості

Держави-учасниці,

усвідомлюючи важливість внеску, який могло б становити покращення ділових контактів та пов'язане з цим зростання довіри в ділових відносинах в розвиток торговельно-економічних зв'язків,

вживатимуть заходів для подальшого покращення умов з метою розширення контактів між представниками офіційних органів, різних організацій, підприємств, фірм і банків, що займаються зовнішньою торгівлею, зокрема, там, де це доцільно, між продавцями та споживачами товарів та послуг, з метою вивчення торгових можливостей, укладення контрактів, забезпечення їх виконання та надання обслуговування після продажу;

заохочуватимуть організації, підприємства і фірми, які займаються зовнішньою торгівлею, вживати заходів для прискорення ведення комерційних переговорів;

також вживатимуть заходів, спрямованих на покращення умов праці представників іноземних організацій, підприємств, фірм і банків, що займаються зовнішньою торгівлею, зокрема:

– шляхом надання необхідної інформації, включаючи відомості про законодавство та процедури, пов'язані із заснуванням і діяльністю постійних представництв вищезгаданих органів;

– шляхом настільки сприятливого, наскільки це можливо, розгляду запитів на створення постійних представництв та офісів з цією метою, включаючи, за потреби, відкриття спільних офісів двома або більше фірмами;

– шляхом заохочення надання на якомога вигідніших умовах, рівних для всіх представників згаданих структур, готелів, засобів зв'язку та інших необхідних послуг, а також відповідних ділових і житлових приміщень для цілей постійного представництва;

визнають важливість таких заходів для сприяння ширшій участі малих і середніх підприємств у торгівлі між державами-учасницями.

Економічна та комерційна інформація

Держави-учасниці,

усвідомлюючи зростаючу роль економічної та комерційної інформації в розвитку міжнародної торгівлі,

вважаючи, що економічна інформація повинна мати характер, який дозволяє належним чином аналізувати ринки та здійснювати середньо- і

довгострокове прогнозування, сприяючи таким чином постійному товарообміну та кращому використанню торгових можливостей,

висловлюючи готовність покращувати якість, збільшувати обсяг і постачання економічної та відповідної адміністративної інформації,

беручи до уваги, що цінність статистичної інформації на міжнародному рівні значною мірою залежить від можливості її порівняння,

сприятимуть публікації та розповсюдженню економічної та комерційної інформації на регулярній основі та якнайшвидше, зокрема:

- статистичних даних, що стосуються виробництва, національного доходу, бюджету, споживання та продуктивності;

- статистичних даних щодо зовнішньої торгівлі, складеної на основі порівняльної класифікації, включаючи розподіл за товарами із зазначенням обсягів і вартості, а також країни походження або призначення;

- законів і нормативних актів, що регулюють зовнішню торгівлю;

- інформації, що дозволяє прогнозувати розвиток економіки, яка може сприяти просуванню торгівлі, наприклад, щодо загальних орієнтирів національних економічних планів і програм;

- іншої інформації, корисної для підприємців у встановленні комерційних контактів, наприклад, періодичних довідників, переліків, а також, якщо можливо, організаційних схем підприємств та організацій, що займаються зовнішньою торгівлею;

На додаток до викладеного вище, сприятимуть розвитку обміну економічною та комерційною інформацією через, за потреби, спільні комісії з економічного, наукового та технічного співробітництва, національні та спільні торгівельні палати, а також інші відповідні органи;

підтримуватимуть дослідження в рамках Європейської економічної комісії ООН щодо можливостей створення багатосторонньої системи повідомлення про закони та нормативні акти, які стосуються зовнішньої торгівлі, а також про зміни в них;

заохочуватимуть міжнародну роботу з гармонізації статистичних номенклатур, зокрема в рамках Європейської економічної комісії ООН.

Маркетинг

Держави-учасниці,

визнаючи важливість адаптації виробництва до вимог зовнішніх ринків з метою забезпечення розширення міжнародної торгівлі,

усвідомлюючи потребу експортерів у максимально повному ознайомленні з вимогами потенційних споживачів та врахуванні цих вимог,

заохочуватимуть організації, підприємства і фірми, що займаються зовнішньою торгівлею, до подальшого розвитку знань і навичок, необхідних для ефективного маркетингу;

сприятимуть покращенню умов для реалізації заходів із просування торгівлі та задоволення потреб споживачів щодо імпортованої продукції, зокрема через дослідження ринку та рекламні заходи, а також, за потреби, шляхом створення центрів постачання, надання запасних частин, функціонування обслуговування після продажу та підготовки необхідного місцевого технічного персоналу;

заохочуватимуть міжнародне співробітництво у галузі просування торгівлі, включно з маркетингом, а також роботу, яка ведеться з цих питань у міжнародних організаціях, зокрема в Європейській економічній комісії ООН.

2. Промислове співробітництво та проєкти спільного інтересу

Промислове співробітництво

Держави-учасниці,

вважаючи, що промислове співробітництво, мотивоване економічними міркуваннями, може:

- створити стійкі зв'язки, тим самим зміцнюючи довгострокове всебічне економічне співробітництво;
- сприяти економічному зростанню, а також розширенню і диверсифікації міжнародної торгівлі та ширшому використанню сучасних технологій;
- привести до взаємовигідного використання економічної взаємодоповнюваності шляхом кращого використання всіх факторів виробництва;
- прискорити промисловий розвиток усіх сторін, які беруть участь у такій співпраці,

пропонують заохочувати розвиток промислового співробітництва між компетентними організаціями, підприємствами та фірмами своїх країн;

вважають, що промислове співробітництво може просуватися шляхом міждержавних та інших двосторонніх і багатосторонніх угод між зацікавленими сторонами;

зазначають, що під час просування промислового співробітництва слід враховувати економічні структури та рівні розвитку своїх країн;

зауважують, що промислове співробітництво реалізується шляхом укладення контрактів між компетентними організаціями, підприємствами та фірмами на основі економічної доцільності;

висловлюють готовність сприяти заходам, спрямованим на створення сприятливих умов для промислового співробітництва;

визнають, що промислове співробітництво охоплює низку форм економічних відносин, що виходять за межі традиційної торгівлі, і що під час укладення договорів про промислове співробітництво партнери спільно визначають відповідні форми та умови співпраці, враховуючи взаємні інтереси та можливості;

визнають, що, якщо це відповідає їхнім взаємним інтересам, такі конкретні форми можуть бути корисними для розвитку промислового співробітництва: спільне виробництво та збут продукції, спеціалізація у виробництві та збуті, будівництво, адаптація та модернізація промислових об'єктів, співробітництво для створення повних промислових комплексів з метою отримання частини продукції, створення спільних підприємств, обмін «ноу-хау», технічною інформацією, патентами та ліцензіями, спільні промислові дослідження в межах конкретних проєктів співпраці;

визнають, що нові форми промислового співробітництва можуть бути застосовані для задоволення специфічних потреб;

зазначають важливість економічної, комерційної, технічної та адміністративної інформації, необхідної для забезпечення розвитку промислової співпраці;

Вважають бажаним:

покращити якість і збільшити обсяг інформації, що стосується промислової співпраці, зокрема законів і нормативів, у тому числі валютного регулювання, загальних орієнтирів національних економічних планів і програм, а також пріоритетів програм і економічних умов ринку;

якомога швидше поширювати опубліковану документацію з цього питання;

заохочуватимуть усі форми обміну інформацією та передачі досвіду, що стосуються промислового співробітництва, включаючи контакти між потенційними партнерами та, де доцільно, через спільні комісії з економічного, промислового, науково-технічного співробітництва, національні та спільні торгові палати, та інші відповідні органи;

вважають за доцільне, з метою розширення промислового співробітництва, заохочувати вивчення можливостей співпраці та реалізацію спільних проєктів, і вживатимуть заходів для цього, зокрема шляхом сприяння та активізації всіх форм ділових контактів між компетентними організаціями, підприємствами та фірмами, а також між їх відповідним кваліфікованим персоналом;

ззначають, що положення, прийняті Народою щодо ділових контактів у галузях економіки та торгівлі, також стосуються іноземних організацій, підприємств і фірм, які займаються промисловим співробітництвом, з урахуванням особливих умов такої співпраці, і прагнутимуть забезпечити, зокрема, належні умови праці для персоналу, залученого до реалізації спільних проєктів;

вважають доцільним, щоб пропозиції щодо проєктів промислової співпраці були достатньо конкретними та містили необхідні економічні й технічні дані, зокрема, попередні оцінки вартості проєкту, інформацію про передбачувану форму співпраці та ринкові можливості, щоб потенційні партнери мали змогу швидко провести первинне вивчення та прийняти рішення у найкоротші строки;

заохочуватимуть сторони, зацікавлені в промисловій співпраці, до вжиття заходів для прискорення переговорів щодо укладення контрактів про співпрацю;

рекомендують продовжити дослідження – наприклад, у межах Європейської економічної комісії ООН – щодо способів покращення надання інформації зацікавленим сторонам про загальні умови промислової співпраці та рекомендацій щодо підготовки контрактів у цій сфері;

вважають бажаним додатково покращити умови для реалізації проєктів промислової співпраці, зокрема щодо:

- захисту інтересів партнерів у рамках промислових проєктів, включаючи правовий захист різних форм власності, які використовуються в межах співпраці;

- урахування потреб і можливостей промислової співпраці у спосіб, сумісний з їхніми економічними системами, у межах економічної політики, особливо в національних економічних планах і програмах;

вважають бажаним, щоб партнери при укладенні контрактів на промислову співпрацю приділяли належну увагу положенням, які стосуються взаємної підтримки та надання необхідної інформації під час реалізації таких контрактів, особливо з метою досягнення необхідного технічного рівня та якості продукції, що є результатом співпраці;

визнають користь розширення участі малих і середніх підприємств у проєктах промислової співпраці.

Проекти спільного інтересу

Держави-учасниці,

вважаючи, що їхній економічний потенціал і природні ресурси дозволяють, завдяки спільним зусиллям, здійснювати довгострокове співробітництво щодо реалізації, зокрема на регіональному або субрегіональному рівні, великих проєктів спільного інтересу, які можуть сприяти прискоренню економічного розвитку країн, що беруть у них участь,

вважаючи бажаним, щоб компетентним організаціям, підприємствам і фірмам усіх країн була надана можливість виявляти зацікавленість в участі в таких проєктах і, у разі згоди, брати участь у їхній реалізації,

ззначаючи, що положення, ухвалені Народою стосовно промислового співробітництва, також застосовуються до проєктів спільного інтересу,

вважають за необхідне заохочувати, де це доцільно, вивчення компетентними та зацікавленими організаціями, підприємствами і фірмами можливостей реалізації проєктів спільного інтересу у галузях енергетичних ресурсів, розробки сировини, а також транспорту і зв'язку;

вважають бажаним, щоб організації, підприємства і фірми, які вивчають можливість участі в таких проєктах спільного інтересу, обмінювалися з потенційними партнерами через відповідні канали необхідною економічною, юридичною, фінансовою та технічною інформацією, що стосується цих проєктів;

вважають, що сфери енергетичних ресурсів, зокрема нафти, природного газу та вугілля, а також видобутку і переробки мінеральної сировини, зокрема залізної руди та бокситів, є придатними для зміцнення довгострокового економічного співробітництва та для розвитку торгівлі, яка може бути результатом такого співробітництва;

вважають, що можливості для реалізації проєктів спільного інтересу з метою довгострокового економічного співробітництва також існують у таких сферах:

- обміни електроенергією в межах Європи з метою раціонального використання потужностей електростанцій;
- співпраця у галузі дослідження нових джерел енергії, та, зокрема, у галузі ядерної енергетики;

- розвиток автомобільних доріг і співпраця з метою створення єдиної мережі судноплавних шляхів у Європі;
- співпраця в дослідженнях і вдосконаленні обладнання для перевезень різними видами транспорту та для обслуговування контейнерів;

рекомендують, щоб держави, зацікавлені в проєктах спільного інтересу, розглянули умови, за яких можлива їхня реалізація, і за бажанням, створили необхідні умови для їх практичного втілення.

3. Положення щодо торгівлі та промислового співробітництва

Гармонізація стандартів

Держави-учасниці,

визнаючи, що міжнародна гармонізація стандартів і технічних регламентів, а також міжнародне співробітництво у сфері сертифікації є важливими засобами усунення технічних бар'єрів у міжнародній торгівлі та промислового співробітництва, що, у свою чергу, сприяє їхньому розвитку та підвищенню продуктивності,

підтверджують свою зацікавленість у досягненні максимально широкої міжнародної гармонізації стандартів і технічних регламентів;

висловлюють готовність сприяти укладенню міжнародних угод та інших відповідних домовленостей щодо взаємного визнання сертифікатів відповідності стандартам і технічним регламентам;

вважають за доцільне посилити міжнародне співробітництво у галузі стандартизації, зокрема шляхом підтримки діяльності міжурядових та інших відповідних організацій у цій галузі.

Арбітраж

Держави-учасниці,

вважаючи, що швидке і справедливе врегулювання спорів, які можуть виникати в результаті комерційних угод щодо товарів і послуг, а також контрактів про промислову співпрацю, сприятиме розширенню та спрощенню торгівлі і співробітництва,

вважаючи, що арбітраж є належним засобом врегулювання таких спорів,

рекомендують, де це доцільно, організаціям, підприємствам і фірмам своїх країн включати арбітражні застереження до комерційних контрактів і контрактів з промислового співробітництва або до спеціальних угод;

рекомендують, щоб арбітражні положення передбачали арбітраж згідно із взаємно прийнятними правилами арбітражу, а також допускали проведення арбітражу в третій країні, з урахуванням чинних міжурядових та інших угод у цій сфері.

Спеціальні двосторонні домовленості

Держави-учасниці,

усвідомлюючи необхідність спрощення торгівлі та сприяння впровадженню нових форм промислового співробітництва,

розглядатимуть позитивно укладення, у відповідних випадках, спеціальних двосторонніх угод щодо різноманітних питань, що становлять взаємний інтерес у галузях торговельного обміну та промислової співпраці, зокрема з метою уникнення подвійного оподаткування, а також спрощення переказу прибутків і повернення вартості інвестованих активів.

4. Наука і технології

Держави-учасниці,

переконані, що науково-технічне співробітництво є важливим внеском у зміцнення безпеки та співпраці між ними, оскільки воно сприяє ефективному вирішенню проблем спільного інтересу та покращенню умов життя людини,

вважаючи, що при розвитку такого співробітництва важливо заохочувати обмін інформацією та досвідом, сприяти вивченню і передачі науково-технічних здобутків, а також забезпечувати доступ до таких досягнень на взаємовигідній основі та в узгоджених між зацікавленими сторонами галузях співпраці,

вважаючи, що саме потенційні партнери, тобто компетентні організації, установи, підприємства, науковці та технологи держав-учасниць, повинні визначати можливості для взаємовигідної співпраці і розробляти її деталі,

підтверджуючи, що таке співробітництво може розвиватися та здійснюватися як на двосторонньому, так і на багатосторонньому напрямках, як на урядовому, так і неурядовому рівнях, наприклад, через міжурядові та інші

угоди, міжнародні програми, спільні проєкти і комерційні канали, а також використовуючи різні форми контактів, включаючи прямі та індивідуальні,

усвідомлюючи необхідність вживати подальших заходів для поліпшення науково-технічного співробітництва між ними.

Можливості для покращення співпраці

визнають, що існують можливості для подальшого покращення науково-технічного співробітництва, і з цією метою висловлюють намір усунути перешкоди для такої співпраці, зокрема шляхом:

- удосконалення можливостей для обміну та поширення науково-технічної інформації між сторонами, зацікавленими в наукових дослідженнях і співпраці, включаючи інформацію, що стосується організації та реалізації такого співробітництва;
- оперативної реалізації та вдосконалення організації міжнародних візитів учених і фахівців у межах обмінів, конференцій та співпраці, зокрема — через відповідні програми;
- ширшого використання комерційних каналів і форм діяльності для прикладних науково-технічних досліджень і передачі досягнень у цій галузі, забезпечуючи при цьому інформування про права інтелектуальної та промислової власності й захист цих прав.

Галузі співпраці

вважають, що існують можливості для розширення співпраці у наведених нижче галузях (як приклади), зазначаючи, що саме потенційні партнери в державах-учасницях мають визначати і розвивати проєкти та домовленості, які становлять взаємний інтерес і приносять користь:

Сільське господарство

Дослідження нових методів і технологій підвищення продуктивності вирощування сільськогосподарських культур і тваринництва; застосування хімії в сільському господарстві; проєктування, будівництво та використання сільськогосподарських машин; технології зрошення та інші заходи з поліпшення сільськогосподарських земель.

Енергетика

Нові технології виробництва, транспортування та розподілу енергії, спрямовані на раціональніше використання наявного палива і

гідроенергетичних ресурсів; дослідження в галузі нових джерел енергії, зокрема ядерної, сонячної та геотермальної енергії.

Нові технології, раціональне використання ресурсів

Дослідження нових технологій і обладнання, зокрема таких, що призначені для зменшення споживання енергії та мінімізації або усунення відходів.

Транспортні технології

Дослідження транспортних засобів і технологій, які застосовуються для розвитку та функціонування міжнародних, національних і міських транспортних мереж, включаючи контейнерні перевезення, а також у галузі безпеки транспорту.

Фізика

Вивчення проблем у галузі фізики високих енергій і фізики плазми; дослідження в галузі теоретичної та експериментальної ядерної фізики.

Хімія

Дослідження в галузі електрохімії, хімії полімерів, природних продуктів, металів і сплавів; розробка вдосконалених хімічних технологій, особливо обробки матеріалів; практичне застосування новітніх досягнень хімії в промисловості, будівництві та інших секторах економіки.

Метеорологія та гідрологія

Метеорологічні та гідрологічні дослідження, включаючи методи збору, оцінки та передачі даних, а також їх використання для прогнозування погоди та гідрологічних умов.

Океанографія

Океанографічні дослідження, включаючи вивчення взаємодії повітряного та морського середовищ.

Сейсмологічні дослідження

Вивчення та прогнозування землетрусів і пов'язаних з ними геологічних змін; розробка та дослідження технологій сейсмостійкого будівництва.

Дослідження в галузі гляціології, вічної мерзлоти та життя в умовах холоду

Дослідження гляціології та вічної мерзлоти; технології транспорту та будівництва в умовах низьких температур; адаптація людини до кліматичних екстремальних умов і зміни умов життя корінного населення.

Обчислювальні, комунікаційні та інформаційні технології

Розробка комп'ютерів, а також телекомунікаційних та інформаційних систем; технології, пов'язані з комп'ютерами і телекомунікаціями, включаючи їх застосування в системах управління, виробничих процесах, автоматизації, вивченні економічних проблем, наукових дослідженнях, а також для збору, обробки та поширення інформації.

Космічні дослідження

Дослідження космосу та вивчення природних ресурсів Землі й природного середовища за допомогою дистанційного зондування, зокрема з використанням супутників і ракет-зондів.

Медицина та громадське здоров'я

Дослідження серцево-судинних, пухлинних і вірусних захворювань, молекулярної біології, нейрофізіології; розробка й тестування нових лікарських засобів; вивчення сучасних проблем педіатрії, геронтології, а також організації та методів медичного обслуговування.

Дослідження довкілля

Дослідження конкретних наукових та технічних проблем, пов'язаних з довкіллям людини.

Форми та методи співробітництва

висловлюють думку, що науково-технічне співробітництво має, зокрема, здійснюватися у таких формах і такими методами:

- обмін і розповсюдження книжок, періодичних видань, інших наукових і технологічних публікацій і робіт між зацікавленими організаціями, науково-технічними установами, підприємствами, вченими та технологами, а також участь у міжнародних програмах реферування та індексації публікацій;

- обміни і візити, а також інші прямі контакти та комунікація між вченими і технологами, на основі взаємної домовленості та інших домовленостей, з такими цілями, як консультації, читання лекцій, проведення досліджень, включаючи використання лабораторій, наукових бібліотек та інших центрів документації, пов'язаних з цими дослідженнями;

- проведення міжнародних і національних конференцій, симпозіумів, семінарів, курсів та інших заходів науково-технічного характеру, які передбачають участь іноземних учених і технологів;

- спільна підготовка та реалізація програм і проєктів взаємного інтересу на основі консультацій і домовленостей між усіма зацікавленими сторонами, включаючи, де можливо і доцільно, обмін досвідом і результатами досліджень, узгодження науково-дослідних програм між науково-технічними установами та організаціями;

- використання комерційних каналів і методів для виявлення і передачі технологічних і наукових досягнень, включаючи укладання взаємовигідних угод про співпрацю між підприємствами у галузях, погоджених між ними, а також для проведення спільних дослідницьких і дослідно-конструкторських програм та проєктів, якщо це доречно;

вважають бажаним, щоб періодично здійснювався обмін думками та інформацією з питань наукової політики, зокрема з питань загальної орієнтації та управління дослідженнями, а також з питань ефективнішого використання масштабного наукового та експериментального обладнання на кооперативній основі;

рекомендують, щоб при розвитку співпраці в галузі науки і техніки в повному обсязі використовувалися існуючі практики двосторонньої та багатосторонньої співпраці, включаючи регіонального чи субрегіонального характеру, а також форми й методи співпраці, описані в цьому документі.

також рекомендують більш ефективно використовувати можливості та ресурси наявних міжнародних організацій, міжурядових і неурядових, які займаються наукою і технікою, з метою покращення обміну інформацією та досвідом, а також для розвитку інших форм співпраці в галузях спільного інтересу, наприклад:

- у рамках Європейської економічної комісії ООН (ЄЕК ООН) вивчення можливостей розширення багатосторонньої співпраці з урахуванням моделей проєктів і досліджень, що застосовуються у різних міжнародних організаціях; і підтримка конференцій, симпозіумів, дослідницьких і робочих груп, таких як ті, що об'єднують молодих учених і технологів з провідними фахівцями у своїй галузі;

- шляхом участі в міжнародних науково-технічних програмах співпраці, зокрема під егідою ЮНЕСКО та інших міжнародних організацій, сприяти постійному прогресу в досягненні цілей таких програм, особливо UNISIST, з

приділенням особливої уваги питанням визначення напрямів розвитку інформації, технічного консультування, інформаційного забезпечення та обробку даних.

5. Довкілля

Держави-учасниці,

підтверджуючи, що охорона та покращення довкілля, а також охорона природи і раціональне використання її ресурсів в інтересах нинішніх і майбутніх поколінь є одним із завдань, що мають першочергове значення для добробуту народів та економічного розвитку всіх країн, і що багато екологічних проблем, особливо в Європі, можна ефективно вирішити лише шляхом тісного міжнародного співробітництва;

визнаючи, що кожна з держав-учасниць, відповідно до принципів міжнародного права, повинна забезпечити, у дусі співробітництва, щоб діяльність, яка здійснюється на її території, не спричиняла погіршення стану довкілля в іншій державі або в районах, що перебувають поза межами національної юрисдикції;

вважаючи, що успішність будь-якої екологічної політики передбачає участь усіх категорій населення та соціальних сил, які, усвідомлюючи свою відповідальність, сприяють охороні та покращенню довкілля, що, у свою чергу, вимагає тривалих і суттєвих освітніх заходів, особливо серед молоді;

підтверджуючи, на основі досвіду, що економічний розвиток і технологічний прогрес повинні бути сумісні з охороною довкілля та збереженням історичних і культурних цінностей; що завдання шкоди довкіллю найкраще попереджувати шляхом запобіжних заходів; і що екологічну рівновагу слід зберігати при використанні та управлінні природними ресурсами.

Цілі співробітництва

Погоджуються щодо таких основних цілей співробітництва, зокрема:

- вивчати, з метою їх вирішення, ті екологічні проблеми, які за своєю природою мають багатосторонній, двосторонній, регіональний або субрегіональний характер, а також заохочувати розвиток міждисциплінарного підходу до екологічних проблем;

- підвищувати ефективність національних і міжнародних заходів щодо охорони довкілля шляхом порівняння та, за необхідності, гармонізації методів збору і аналізу фактів, розширення знань щодо проблем забруднення

навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів, шляхом обміну інформацією, узгодження визначень та прийняття, наскільки можливо, єдиної термінології в галузі охорони довкілля;

- вживати необхідних заходів для зближення екологічних політик і, де це доцільно та можливо, гармонізувати їх;

- заохочувати, наскільки це можливо і доцільно, національні і міжнародні зусилля зацікавлених організацій, підприємств і фірм у розробці, виробництві та вдосконаленні обладнання, призначеного для моніторингу, захисту та покращення стану довкілля.

Сфери співпраці

З метою досягнення зазначених цілей держави-учасниці використовуватимуть усі відповідні можливості для співробітництва у галузі охорони довкілля, зокрема у таких напрямках, наведених нижче як приклади:

Контроль за забрудненням повітря

Знесірчення викопного палива та відпрацьованих газів; контроль за забрудненням важкими металами, частинками, аерозолями, оксидами азоту, зокрема тими, що викидаються транспортом, електростанціями та іншими промисловими підприємствами; системи та методи спостереження й контролю за забрудненням повітря та його впливами, включаючи перенесення на великі відстані забруднюючих речовин повітрям.

Контроль за забрудненням води та використанням прісної води

Запобігання та контроль за забрудненням води, зокрема транскордонних річок і міжнародних озер; технології покращення якості води та подальша розробка засобів очищення промислових і муніципальних стічних вод; методи оцінювання запасів прісної води та підвищення ефективності їх використання, зокрема шляхом розробки виробничих процесів, які характеризуватимуться меншим ступенем забруднення та витрат прісної води.

Захист морського середовища

Охорона морського середовища держав-учасниць, особливо Середземного моря, від забруднень, які походять із суші, а також від кораблів та інших суден, зокрема від шкідливих речовин, зазначених в Додатках I і II до Лондонської конвенції про запобігання забрудненню моря скидами відходів та іншими матеріалами; проблеми збереження морського екологічного балансу та харчових ланцюгів, особливо ті проблеми, що можуть виникнути внаслідок

дослідження та освоєння біологічних і мінеральних ресурсів морів і морського дна.

Використання земель і ґрунтів

Проблеми ефективнішого використання земель, включаючи меліорацію, рекультивацію та відновлення; контроль забруднення ґрунтів, водної й повітряної ерозії, а також інших форм деградації ґрунтів; підтримка та підвищення родючості ґрунтів із належним урахуванням можливих негативних наслідків застосування хімічних добрив і пестицидів.

Охорона природи та заповідники

Охорона природи та природоохоронних територій; збереження та підтримка існуючих генетичних ресурсів, особливо рідкісних видів тварин і рослин; збереження природних екологічних систем; створення заповідників та інших охоронюваних ландшафтів і територій, включаючи їх використання для наукових досліджень, туризму, відпочинку та інших цілей.

Поліпшення стану довкілля у зонах проживання людей

Умови довкілля, пов'язані з транспортом, житлом, робочими зонами, міським розвитком і плануванням, системами водопостачання та каналізації; оцінка шкідливого впливу шуму та методи боротьби з ним; збирання, обробка та утилізація відходів, включаючи повторне використання та переробку матеріалів; дослідження замінників для речовин, що не піддаються біологічному розкладанню.

Фундаментальні дослідження, моніторинг, прогнозування та оцінка змін довкілля

Вивчення змін клімату, ландшафтів та екологічної рівноваги під впливом як природних чинників, так і діяльності людини; прогнозування можливих генетичних змін у флорі та фауні внаслідок забруднення довкілля; гармонізація статистичних даних, розробка наукових концепцій і систем моніторингових мереж, стандартизованих методів спостереження, вимірювання та оцінки змін у біосфері; оцінка впливу рівнів забруднення та деградації довкілля на здоров'я людини; дослідження та розробка критеріїв і стандартів для різних забруднюючих речовин, а також регулювання виробництва й використання різних продуктів.

Правові та адміністративні заходи

Правові та адміністративні заходи щодо охорони довкілля, включаючи процедури проведення оцінки впливу на довкілля.

Форми та методи співробітництва

Держави-учасниці заявляють, що проблеми, пов'язані із захистом і поліпшенням стану довкілля, вирішуватимуться як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівні, включаючи регіональний та субрегіональний, з повним використанням наявних форм і моделей співробітництва. Вони розвиватимуть співпрацю в галузі охорони довкілля, зокрема з урахуванням Стокгольмської декларації з питань довкілля людини, відповідних резолюцій Генеральної Асамблеї ООН і Празького симпозиуму СЕК ООН з проблем довкілля.

Держави-учасниці налаштовані здійснювати співробітництво в галузі охорони довкілля, зокрема, через:

- обмін науково-технічною інформацією, документацією та результатами досліджень, включаючи інформацію про засоби оцінки можливого впливу технічної та економічної діяльності на довкілля;
- організацію конференцій, симпозиумів і нарад експертів; обмін науковцями, фахівцями та стажерами;
- спільну підготовку і реалізацію програм і проєктів з вивчення та вирішення різних проблем захисту довкілля;
- гармонізацію, де це доречно і необхідно, стандартів і норм у сфері охорони довкілля, зокрема з метою уникнення можливих труднощів у торгівлі, які можуть виникати у зв'язку із зусиллями з розв'язання екологічних проблем, пов'язаних з виробничими процесами, і які відносяться до забезпечення в продукції, що виробляється, властивостей, які задовольняють вимоги охорони довкілля;
- консультації з різних аспектів охорони довкілля, як погоджено між зацікавленими країнами, особливо щодо проблем, які можуть мати міжнародні наслідки.

Держави-учасниці й надалі розвиватимуть таке співробітництво шляхом:

- сприяння поступовому розвитку, кодифікації та впровадженню міжнародного права як одного із засобів збереження та поліпшення навколишнього середовища, включаючи принципи і практики, які визнаються ними, щодо забруднення та іншої шкоди довкіллю, спричиненої діяльністю в межах їх юрисдикції чи контролю і що впливає на інші країни та регіони;

– підтримки та просування виконання відповідних міжнародних конвенцій, учасниками яких вони є, зокрема тих, що спрямовані на запобігання та боротьбу із забрудненням морських та прісних вод; рекомендації щодо ратифікації підписаних конвенцій, а також розгляду можливостей приєднання до інших відповідних конвенцій, сторонами яких вони наразі не є;

– підтримки включення, коли це доречно і можливо, різних напрямів співпраці до програм роботи Європейської економічної комісії ООН, сприяння такій співпраці в рамках цієї Комісії та Програми ООН з навколишнього середовища, а також з урахуванням діяльності інших компетентних міжнародних організацій, членами яких вони є;

– ширшого використання, у всіх формах співпраці, вже наявної інформації з національних і міжнародних джерел, включаючи міжнародно узгоджені критерії, та використання можливостей і ресурсів різних компетентних міжнародних організацій.

Держави-учасниці погоджуються з такими рекомендаціями щодо конкретних заходів:

– розробити в рамках міжнародного співробітництва широку програму моніторингу та оцінки перенесення на великі відстані забруднювачів повітря, починаючи з діоксиду сірки, з можливим розширенням на інші забруднювачі, і з цією метою врахувати основні елементи програми співпраці, визначені експертами, які зустрічались в Осло у грудні 1974 року на запрошення Норвезького інституту дослідження повітря;

– підтримати проведення в рамках Європейської економічної комісії ООН дослідження процедур і відповідного досвіду, пов'язаного з діяльністю урядів у сфері розвитку можливостей їхніх країн щодо належного прогнозування екологічних наслідків економічної діяльності та технологічного розвитку.

6. Співробітництво в інших сферах

Розвиток транспорту

Держави-учасниці,

вважаючи, що поліпшення умов транспорту є одним із ключових чинників розвитку співробітництва між ними,

визнаючи, що необхідно сприяти розвитку транспорту та вирішенню наявних проблем шляхом використання відповідних національних та міжнародних засобів,

беручи до уваги роботу, яка проводиться з цих питань існуючими міжнародними організаціями, особливо Комітетом з внутрішнього транспорту Європейської економічної комісії ООН,

зазначають, що швидкість технічного прогресу в різних видах транспорту робить бажаним розвиток співпраці та розширення обміну інформацією між ними;

висловлюються на підтримку спрощення та гармонізації адміністративних формальностей у галузі міжнародного транспорту, зокрема на кордонах;

вважають за доцільне сприяти гармонізації адміністративних і технічних положень, що стосуються безпеки дорожнього, залізничного, річкового, повітряного та морського транспорту, з урахуванням національних особливостей у цій сфері;

висловлюють намір заохочувати розвиток міжнародного внутрішнього транспорту пасажирів і вантажів, а також забезпечення належної участі в такому транспорті на основі взаємної вигоди;

висловлюються на підтримку, з дотриманням їхніх прав і міжнародних зобов'язань, усунення розбіжностей, що виникають через правові положення, які застосовуються до судноплавства внутрішніми водними шляхами, що підпадають під дію міжнародних конвенцій, і, зокрема, розбіжностей у застосуванні цих положень; з цією метою закликають держави-члени Центральної комісії з судноплавства на Рейні, Дунайської комісії та інших органів розвивати роботу й дослідження, які вже ведуться, зокрема в рамках ЄЕК ООН;

висловлюють готовність, з метою покращення міжнародного залізничного сполучення та з урахуванням своїх прав і міжнародних зобов'язань, працювати над усуненням труднощів, які виникають через розбіжності в чинних міжнародних правових положеннях, що регулюють взаємне залізничне перевезення пасажирів і вантажів між їхніми територіями;

висловлюють побажання активізувати роботу, що проводиться існуючими міжнародними організаціями у сфері транспорту, особливо Комітетом з внутрішнього транспорту ЄЕК ООН, і висловлюють намір сприяти цій роботі своїми зусиллями;

вважають, що розгляд державами-учасницями можливості приєднання до різних транспортних конвенцій або вступу до міжнародних організацій, які спеціалізуються в цій сфері, а також зусилля щодо реалізації положень ратифікованих конвенцій можуть сприяти зміцненню їхнього співробітництва в галузі транспорту.

Сприяння туризму

Держави-учасниці,

усвідомлюючи внесок міжнародного туризму у розвиток взаєморозуміння між народами, у зростання обізнаності про досягнення інших країн у різних сферах, а також у економічний, соціальний і культурний прогрес,

визнаючи взаємозв'язок між розвитком туризму та заходами, що вживаються в інших сферах економічної діяльності,

висловлюють свій намір сприяти зростанню туризму як на індивідуальній, так і на груповій основі, зокрема шляхом:

- заохочення покращення туристичної інфраструктури та співробітництва в цій галузі;
- підтримки реалізації спільних туристичних проєктів, включаючи технічне співробітництво, особливо там, де це обумовлено територіальною близькістю та спільними туристичними інтересами;
- сприяння обміну інформацією, включаючи відповідні закони та нормативно-правові акти, дослідження, дані та документацію, що стосуються туризму, а також покращення статистики з метою забезпечення її сумісності;
- позитивного вирішення питань, пов'язаних з виділенням фінансового забезпечення для туристичних поїздок за кордон (з урахуванням економічних можливостей), а також із формальностями, необхідними для таких поїздок, з урахуванням інших положень щодо туризму, прийнятих Народою;
- сприяння діяльності іноземних туристичних агентств та транспортних компаній, які обслуговують пасажирів, з метою розвитку міжнародного туризму;
- заохочення туризму поза піковими сезонами;
- вивчення можливостей обміну спеціалістами та студентами в галузі туризму з метою підвищення їхньої кваліфікації;

– підтримки організації конференцій і симпозіумів, присвячених плануванню та розвитку туризму;

вважають за доцільне провести в відповідних міжнародних структурах, за участі національних компетентних органів, детальні дослідження з питань туризму, зокрема:

– порівняльне дослідження статусу та діяльності туристичних агентств, а також шляхів і засобів досягнення кращого співробітництва між ними;

– дослідження проблем, які виникають через сезонну концентрацію відпусток, з кінцевою метою — заохочення туризму поза піковими періодами;

– дослідження проблем у регіонах, де туризм завдав шкоди довкіллю;

вважають також, що зацікавлені сторони можуть мати намір вивчити такі питання:

– уніфікація класифікації готелів;

– туристичні маршрути, які охоплюють дві або більше країн;

зобов'язуються докладати зусиль до того, щоб розвиток туризму не завдавав шкоди навколишньому середовищу, а також мистецькій, історичній та культурній спадщині у своїх державах;

продовжуватимуть співробітництво у галузі туризму на двосторонньому та багатосторонньому рівнях з метою досягнення вищезазначених цілей.

Економічні та соціальні аспекти трудової міграції

Держави-учасниці,

враховуючи, що переміщення трудових мігрантів у Європі досягло значних масштабів і становить важливий економічний, соціальний та гуманітарний чинник як для країн-реципієнтів, так і для країн походження,

визнаючи, що трудова міграція також призвела до низки економічних, соціальних, гуманітарних та інших проблем як у країнах, що приймають мігрантів, так і в країнах походження,

беручи до уваги діяльність компетентних міжнародних організацій, зокрема Міжнародної організації праці, у цій сфері,

вважають, що проблеми, які виникають на двосторонньому рівні у зв'язку з трудовою міграцією в Європі, а також між державами-учасницями, мають вирішуватись безпосередньо зацікавленими сторонами задля взаємовигідного врегулювання, з огляду на зацікавленість кожної держави в

урахуванні соціально-економічних чинників, і з дотриманням двосторонніх та багатосторонніх угод, стороною яких вона є, враховуючи такі цілі:

заохочення зусиль країн походження, спрямованих на розширення можливостей працевлаштування для їхніх громадян у межах власної території, зокрема через розвиток економічного співробітництва, що відповідатиме інтересам обох сторін — країн походження та країн-реципієнтів;

забезпечення, через співпрацю між країнами-реципієнтами та країнами походження, умов для впорядкованого переміщення трудових мігрантів, водночас захищаючи їхнє особисте та соціальне благополуччя, та організовуючи, за необхідності, набір трудових мігрантів і надання їм базового мовного та професійного навчання;

гарантування рівності прав між трудовими мігрантами та громадянами країн-реципієнтів щодо умов праці, зайнятості та соціального забезпечення, а також прагнення до забезпечення належних умов для мігрантів, особливо щодо забезпечення житлом;

прагнення забезпечити, наскільки це можливо, щоб трудові мігранти мали рівні можливості з громадянами країни перебування щодо отримання іншої відповідної роботи у разі безробіття;

сприяння наданню професійного навчання трудовим мігрантам, а також, наскільки можливо, безкоштовного вивчення мови країни перебування в межах їхньої зайнятості;

підтвердження права трудових мігрантів на отримання регулярної інформації, наскільки це можливо, рідною мовою, що стосується як країни походження, так і країни перебування;

забезпечення дітям трудових мігрантів, які проживають у приймаючій країні, доступу до освіти цієї країни на тих самих умовах, що й для дітей громадян цієї країни, а також, крім цього, надати можливість отримання додаткової освіти рідної мови, національної культури, історії та географії;

урахування, що трудові мігранти, особливо ті, хто здобули кваліфікацію, повернувшись до своєї країни через якийсь час, можуть сприяти усуненню нестачі кваліфікованої робочої сили в країні-походження;

сприяння, наскільки можливо, возз'єднанню трудових мігрантів з їхніми сім'ями;

позитивне ставлення до зусиль країн походження, спрямованих на залучення заощаджень трудових мігрантів, з метою розширення можливостей

працевлаштування в рамках економічного розвитку цих країн і тим самим полегшення реінтеграції мігрантів після повернення.

Підготовка кадрів

Держави-учасниці,

усвідомлюючи важливість підготовки та підвищення кваліфікації професійного персоналу та технічних спеціалістів для економічного розвитку кожної країни,

заявляють про свою готовність сприяти співпраці в цій сфері, зокрема шляхом заохочення обміну інформацією щодо установ, програм та методів підготовки і підвищення кваліфікації, відкритих для професійного персоналу та технічних спеціалістів у різних галузях економічної діяльності, а особливо у сферах менеджменту, державного планування, сільського господарства, торгівлі та банківських технологій;

вважають за доцільне розвивати, на взаємоприйнятних умовах, обміни професійним персоналом та технічними спеціалістами, зокрема через навчальні заходи, умови проведення яких — тривалість, фінансування, рівень освіти та кваліфікація потенційних учасників — залишаються предметом обговорення для компетентних та зацікавлених організацій держав-учасниць;

висловлюються за вивчення, через відповідні канали, можливостей співпраці в організації та здійсненні професійного навчання безпосередньо за місцем роботи, з особливою увагою до професій, пов'язаних із сучасними технологіями.

Питання, пов'язані з безпекою та співробітництвом у Середземноморському регіоні

Держави-учасниці,

усвідомлюючи географічні, історичні, культурні, економічні та політичні аспекти своїх відносин з середземноморськими державами, що не беруть участі в Нараді;

будучи переконаними, що безпека в Європі повинна розглядатися в ширшому контексті світової безпеки, і що вона тісно пов'язана з безпекою в усьому Середземноморському регіоні, а отже, процес зміцнення безпеки не повинен обмежуватися Європою, а має поширюватися й на інші частини світу, зокрема на Середземноморський регіон;

вважаючи, що зміцнення безпеки та активізація співробітництва в Європі сприятимуть позитивним процесам у Середземноморському регіоні, та

висловлюючи намір зробити внесок у справу миру, безпеки і справедливості в регіоні, у досягненні яких держави-учасниці та середземноморські держави, що не беруть участі, мають спільний інтерес;

визнаючи важливість взаємних економічних зв'язків з середземноморськими державами, що не беруть участі, та усвідомлюючи спільний інтерес до подальшого розвитку співробітництва;

із вдячністю відзначаючи інтерес до Наради, виявлений середземноморськими державами, що не беруть участі, з моменту її початку, і враховуючи їхній внесок,

Заявляють про свій намір:

– сприяти розвитку добросусідських відносин із середземноморськими державами, що не беруть участь в Нараді, відповідно до цілей і принципів Статуту ООН, на яких ґрунтуються їхні відносини, а також Декларації ООН про принципи міжнародного права щодо дружніх відносин і співробітництва між державами; і, таким чином, у цьому контексті, вести відносини з середземноморськими державами, що не беруть участі в Нараді, в дусі принципів, викладених у Декларації про принципи, які регулюють взаємовідносини між державами-учасницями;

– зміцнювати шляхом подальшого поліпшення своїх відносин з середземноморськими державами, що не беруть участі у Нараді, взаємну довіру, щоб сприяти безпеці та стабільності в усьому Середземноморському регіоні;

– заохочувати взаємовигідне співробітництво з середземноморськими державами, що не беруть участі в Нараді, в різних сферах економічної діяльності, особливо шляхом розширення торговельного обміну, ґрунтуючись на усвідомленні необхідності стабільності й поступу в торговельних відносинах, взаємних економічних інтересах і врахуванні різного рівня економічного розвитку, тим самим сприяючи їхньому економічному поступу і добробуту;

– сприяти диверсифікованому розвитку економіки середземноморських держав, що не беруть участі в Нараді, належним чином враховуючи їхні національні цілі розвитку, та співпрацювати з ними, особливо в галузях промисловості, науки і техніки, в їхніх зусиллях щодо кращого використання своїх ресурсів, сприяючи тим самим більш гармонійному розвитку економічних відносин;

– активізувати свої зусилля та співробітництво на двосторонній і багатосторонній основі з середземноморськими державами, що не беруть участі в Нараді, спрямоване на покращення екологічного стану Середземномор'я, зокрема на захист біологічних ресурсів і екологічної рівноваги моря, шляхом відповідних заходів, включаючи запобігання та контроль над забрудненням; з цією метою, і з огляду на нинішню ситуацію, співпрацювати через компетентні міжнародні організації, зокрема в рамках Програми ООН з навколишнього середовища (UNEP);

– сприяти подальшим контактам і співпраці з середземноморськими державами, що не беруть участі в Нараді, в інших відповідних галузях.

З метою досягнення вищезазначених цілей держави-учасниці також заявляють про свій намір підтримувати та розвивати встановлені Народою з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ) контакти та діалог з середземноморськими державами, що не беруть участі в Нараді, охоплюючи всі держави Середземномор'я, з метою сприяння миру, скороченню збройних сил у регіоні, зміцненню безпеки, зниженню напруженості та розширенню співробітництва, що є спільним інтересом усіх, а також з метою визначення подальших спільних завдань.

Держави-учасниці прагнутимуть, у рамках своїх багатосторонніх зусиль, заохочувати прогрес, відповідні ініціативи та обмін думками щодо досягнення зазначених цілей.

Співробітництво в гуманітарних та інших галузях

Держави-учасниці,

бажаючи зробити внесок у зміцнення миру та взаєморозуміння між народами і в духовне збагачення людської особистості незалежно від раси, статі, мови чи релігії;

усвідомлюючи, що розширення культурного та освітнього обміну, ширше поширення інформації, контакти між людьми та вирішення гуманітарних проблем сприятимуть досягненню цих цілей;

сповнені рішучості співпрацювати між собою, незалежно від їхніх політичних, економічних і соціальних систем, з метою створення кращих умов у зазначених галузях, розвитку та зміцненню існуючих форм співпраці та вироблення нових шляхів і засобів, відповідних цим цілям;

будучи переконаними, що таке співробітництво має здійснюватися з повною повагою до принципів, які регулюють взаємовідносини між державами-учасницями, як викладено у відповідному документі,

Ухвалили таке:

1. Міжлюдські контакти

Держави-учасниці,

вважаючи розвиток контактів важливим елементом у зміцненні дружніх відносин і довіри між народами,

підтверджуючи, у зв'язку зі своїми триваючими зусиллями щодо покращення умов у цій галузі, важливість, яку вони надають гуманітарним міркуванням,

бажаючи у цьому дусі розвивати подальші зусилля, разом із продовженням процесу розрядки, задля досягнення сталого прогресу в цій галузі,

і усвідомлюючи, що відповідні питання повинні вирішуватися зацікавленими державами на взаємоприйнятних умовах,

ставлять собі за мету сприяти вільнішому пересуванню та контактам — як індивідуальним, так і колективним, приватним і офіційним — між особами, установами і організаціями держав-учасниць, а також робити внесок у вирішення гуманітарних проблем, що виникають у зв'язку з цим,

заявляють про свою готовність для досягнення цих цілей вживати заходів, які вони вважають доречними, та укладати між собою відповідні угоди або домовленості, якщо це буде необхідно, і

висловлюють намір негайно приступити до виконання наведеного нижче:

(а) Контакти та регулярні зустрічі на основі сімейних зв'язків

З метою подальшого розвитку контактів на основі сімейних зв'язків держави-учасниці розглядатимуть у сприятливому дусі заяви про поїздки з метою надання можливості особам тимчасово в'їжджати на їхню територію чи виїжджати з неї — і за бажанням на регулярній основі — для відвідання членів їхніх сімей.

Заяви на тимчасові поїздки для відвідування членів сім'ї розглядатимуться без розрізнення щодо країни походження або призначення: чинні вимоги щодо проїзних документів і віз застосовуватимуться в цьому ж дусі. Підготовка та видача таких документів і віз здійснюватиметься у розумні строки; справи, що потребують термінового вирішення — як-от серйозна хвороба чи смерть — розглядатимуться у першочерговому порядку. Держави вживатимуть заходів, необхідних для того, щоб збори за офіційні проїзні документи і візи були прийнятними.

Вони підтверджують, що подання заяви щодо контактів на основі сімейних зв'язків не змінює прав та обов'язків заявника або членів його сім'ї.

(b) Возз'єднання сімей

Держави-учасниці розглядатимуть у позитивному і гуманному дусі заяви осіб, які бажають возз'єднатися з членами своєї сім'ї, приділяючи особливу увагу терміновим запитам — наприклад, поданими особами похилого віку або тими, хто має проблеми зі здоров'ям.

Вони розглядатимуть заяви в цій сфері якомога оперативніше.

Вони знизять, де це необхідно, плату, що стягується у зв'язку з такими заявами, щоб забезпечити її помірний рівень.

Заяви на возз'єднання сімей, які не були задоволені, можуть бути подані повторно на відповідному рівні, і влада країни проживання або країни призначення (залежно від випадку) переглядатиме їх через розумні проміжки часу; при цьому плата стягуватиметься лише у випадку позитивного рішення.

Особи, чиї заяви на возз'єднання сім'ї були задоволені, можуть брати із собою або надсилати свої домашні речі та особисті предмети; для цього держави-учасниці використовуватимуть усі можливості, передбачені чинними правилами.

До моменту возз'єднання членів однієї сім'ї зустрічі та контакти між ними можуть здійснюватися згідно з установленим порядком контактів на основі сімейних зв'язків.

Держави-учасниці підтримуватимуть зусилля товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, які займаються проблемами возз'єднання сімей.

Вони підтверджують, що подання заяви щодо возз'єднання сім'ї не змінює прав та обов'язків заявника або членів його сім'ї.

Приймаюча держава-учасниця відповідним чином подбає про питання працевлаштування осіб з інших держав-учасниць, які переїжджають до неї на

постійне місце проживання у зв'язку з сімейним возз'єднанням з її громадянами, і забезпечить їм можливості, рівні з тими, що надаються її власним громадянам, у сфері освіти, медичної допомоги та соціального забезпечення.

(с) Шлюб між громадянами різних держав

Держави-учасниці сприятливо і з урахуванням гуманітарних міркувань розглядатимуть прохання про надання дозволу на виїзд або в'їзд осіб, які вирішили укласти шлюб з громадянином іншої держави-учасниці.

Оформлення та видача документів, необхідних для зазначених цілей, а також для укладення шлюбу, здійснюватимуться згідно з положеннями, прийнятими щодо возз'єднання сімей.

При розгляді запитів від подружжя з різних держав-учасниць, після укладення шлюбу, щодо можливості їхнього постійного проживання, разом із неповнолітніми дітьми від цього шлюбу, у тій державі, де один із подружжя зазвичай проживає, держави-учасниці також застосовуватимуть положення, прийняті щодо возз'єднання сімей.

(d) Подорожі з особистих або професійних причин

Держави-учасниці мають намір сприяти розширенню можливостей для подорожей своїх громадян з особистих або професійних причин, і з цією метою вони, зокрема, мають намір:

поступово спрощувати та гнучко застосовувати процедури виїзду та в'їзду;

послабити регулювання переміщення громадян інших держав-учасниць на своїй території з належним урахуванням вимог безпеки.

Вони прагнуть поступово знижувати, де це необхідно, плату за візи та офіційні документи на подорож.

Вони мають намір, у разі необхідності, розглянути можливості, зокрема, за потреби, укладення багатосторонніх або двосторонніх консульських конвенцій чи інших відповідних угод або домовленостей для вдосконалення механізмів надання консульських послуг, включаючи правову та консульську допомогу.

* * *

Вони підтверджують, що релігійні віровчення, установи та організації, які діють у межах конституційного ладу держав-учасниць, а також їхні

представники можуть у межах своєї діяльності підтримувати контакти та проводити зустрічі між собою, а також обмінюватися інформацією.

(е) Поліпшення умов для індивідуального та колективного туризму

Держави-учасниці вважають, що туризм сприяє глибшому ознайомленню з життям, культурою та історією інших країн, зростанню взаєморозуміння між народами, поліпшенню контактів та ширшому використанню вільного часу. Вони мають намір сприяти розвитку туризму — як індивідуального, так і колективного — і, зокрема, мають намір:

- заохочувати поїздки до своїх країн шляхом сприяння у наданні відповідних послуг і спрощення та прискорення необхідних формальностей, пов'язаних з такими поїздками;

- розширювати, за необхідності на основі відповідних угод або домовленостей, співпрацю в галузі розвитку туризму, зокрема шляхом двостороннього вивчення можливих способів підвищення рівня інформування щодо подорожей до інших країн, умов прийому і обслуговування туристів, а також інших пов'язаних питань, що становлять взаємний інтерес.

(f) Зустрічі молоді

Держави-учасниці мають намір сприяти розвитку контактів і обмінів між молоддю, заохочуючи:

- розширення коротко- і довгострокових обмінів та контактів між молодими людьми, які працюють, проходять професійну підготовку або навчаються в рамках двосторонніх чи багатосторонніх угод або в межах регулярних програм — у всіх випадках, коли це можливо;

- розгляд молодіжними організаціями можливості укладення угод щодо рамкових умов багатостороннього молодіжного співробітництва;

- угоди або регулярні програми, пов'язані з організацією обмінів студентами, міжнародними молодіжними семінарами, професійним навчанням та вивченням іноземних мов;

- подальший розвиток молодіжного туризму та надання для цього відповідних можливостей;

- розвиток, де це можливо, обмінів, контактів і співпраці на двосторонньому чи багатосторонньому рівні між їхніми організаціями, які представляють широкі кола молоді, що працює, проходить підготовку або навчається;

– підвищення обізнаності молоді щодо важливості розвитку взаєморозуміння та зміцнення дружніх відносин і довіри між народами.

(g) Спорт

З метою розширення існуючих зв'язків та співробітництва в галузі спорту держави-учасниці заохочуватимуть подібні контакти та обміни, включаючи спортивні зустрічі та змагання всіх видів, на основі встановлених міжнародних правил, норм і практики.

(h) Розширення контактів

З метою подальшого розвитку контактів між державними установами та недержавними організаціями й об'єднаннями, включаючи жіночі організації, держави-учасниці сприятимуть проведенню зустрічей, а також поїздкам делегацій, груп і окремих осіб.

2. Інформація

Держави-учасниці,

усвідомлюючи необхідність дедалі ширшого знання та розуміння різних аспектів життя в інших державах-учасницях,

визнаючи внесок цього процесу у зростання довіри між народами,

бажаючи, з розвитком взаєморозуміння між державами-учасницями та подальшим поліпшенням їхніх відносин, продовжити зусилля, спрямовані на поступ у цій галузі,

визнаючи важливість поширення інформації з інших держав-учасниць і кращого ознайомлення з такою інформацією,

підкреслюючи таким чином важливу та впливову роль преси, радіо, телебачення, кіно, інформаційних агентств і журналістів, які працюють у цих сферах,

ставлять за мету сприяти більш вільному та широкому поширенню інформації всіх видів, заохочувати співпрацю в галузі інформації та обміну інформацією з іншими країнами, а також поліпшити умови, в яких журналісти з однієї держави-учасниці здійснюють свою професійну діяльність в іншій державі-учасниці,

Висловлюють свій намір, зокрема:

(a) Поліпшення обігу, доступу та обміну інформацією

(i) Усна інформація

- Сприяти поширенню усної інформації шляхом заохочення лекцій і лекційних турів діячів та фахівців з інших держав-учасниць, а також обміну думками на круглих столах, семінарах, симпозіумах, літніх школах, конгресах та інших двосторонніх і багатосторонніх зустрічах.

(ii) Друкована інформація

– Сприяти покращенню поширення на своїй території газет і друкованих видань, періодичних і неперіодичних, з інших держав-учасниць. З цією метою:

Вони заохочуватимуть свої фірми та компетентні організації до укладення угод і контрактів, спрямованих на поступове збільшення кількості та номенклатури газет і публікацій, що імпортуються з інших держав-учасниць. Такі угоди й контракти повинні, зокрема, передбачати найшвидші умови доставки, використання звичайних каналів розповсюдження, що існують у кожній країні для поширення власних газет і публікацій, а також форми й засоби оплати, погоджені між сторонами, які дозволяють досягти цілей, поставлених у відповідних угодах і контрактах;

у разі потреби вони вживатимуть належних заходів для досягнення зазначених цілей і реалізації положень, викладених в угодах і контрактах.

Сприяти покращенню доступу громадськості до періодичних і неперіодичних друкованих видань, що імпортуються на зазначених засадах. Зокрема:

заохочуватимуть збільшення кількості місць, де ці видання реалізуються;

сприятимуть наявності цих періодичних видань під час проведення конгресів, конференцій, офіційних візитів та інших міжнародних подій, а також для туристів у сезон;

розвиватимуть можливості оформлення передплати згідно з порядком, прийнятим у кожній країні;

поліпшуватимуть умови для ознайомлення з цими публікаціями та їхнього користування (читання й позичання) у великих публічних бібліотеках та їхніх читальних залах, а також в університетських бібліотеках.

Вони мають намір покращити можливості ознайомлення з бюлетенями офіційної інформації, що видаються дипломатичними представництвами і розповсюджуються ними на підставі домовленостей, прийнятих для заінтересованих сторін.

(iii) Кіно-, радіо- та телеінформація

– Сприятимуть покращенню поширення кіно- та радіоінформації. З цією метою:

заохочуватимуть ширше демонстрування та трансляцію більшої різноманітності зафільмованої інформації з інших держав-учасниць, які відображають різні аспекти життя в цих країнах, і отриманої на підставі відповідних угод або домовленостей між безпосередньо зацікавленими організаціями та фірмами;

сприятимуть імпорту компетентними організаціями та фірмами записаних аудіовізуальних матеріалів з інших держав-учасниць.

Держави-учасниці відзначають розширення поширення інформації, що транслюється по радіо, і висловлюють надію на продовження цього процесу, з тим щоб задовольнити інтереси взаєморозуміння між народами та цілі, визначені цією Народою.

(b) Співробітництво в галузі інформації

Сприяти співробітництву в галузі інформації на основі короткострокових або довгострокових угод чи домовленостей. Зокрема:

вони сприятимуть посиленню співробітництва між організаціями засобів масової інформації, включаючи інформаційні агентства, а також між видавництвами та іншими організаціями;

вони сприятимуть співробітництву між державними чи приватними, національними чи міжнародними радіо- та телевізійними організаціями, зокрема шляхом обміну як прямими, так і записаними радіо- і телепередачами, а також шляхом спільного виробництва, трансляції та розповсюдження таких передач;

вони заохочуватимуть зустрічі та контакти як між журналістськими організаціями, так і між журналістами з держав-учасниць;

вони позитивно ставитимуться до можливостей укладення домовленостей між періодичними виданнями держав-учасниць, включаючи газети, з метою обміну статтями та їх публікації;

вони сприятимуть обміну технічною інформацією, а також організації спільних досліджень і зустрічей, присвячених обміну досвідом і поглядами між фахівцями в галузі преси, радіо та телебачення.

(c) Поліпшення умов праці журналістів

Держави-учасниці, бажаючи поліпшити умови, в яких журналісти з однієї держави-учасниці здійснюють свою професійну діяльність в іншій державі-учасниці, мають намір, зокрема:

- розглядати у сприятливому дусі та в належні й розумні строки прохання журналістів про видачу віз;

- надавати постійно акредитованим журналістам з держав-учасниць, на основі домовленостей, багаторазові в'їзні та виїзні візи на визначені терміни;

- сприяти видачі акредитованим журналістам з держав-учасниць дозволів на проживання в країні тимчасового перебування, а також, якщо й коли це необхідно, інших офіційних документів, які доцільно мати для здійснення їхньої діяльності;

- спрощувати на основі взаємності процедури організації поїздок журналістів з держав-учасниць у межах країни, де вони здійснюють свою професійну діяльність, і поступово розширювати можливості для таких поїздок, за умови дотримання норм, що стосуються існування зон, закритих з міркувань безпеки;

- забезпечувати, наскільки це можливо, швидке реагування на прохання таких журналістів про подорожі, беручи до уваги часові рамки запиту;

- збільшувати можливості журналістів з держав-учасниць щодо особистого спілкування з їхніми джерелами інформації, включаючи організації та офіційні установи;

- надавати журналістам з держав-учасниць право ввезення технічного обладнання (фотографічного, кінематографічного, магнітофонного, радіо- та телевізійного), необхідного для здійснення їхньої професійної діяльності*, за умови, що це обладнання буде згодом вивезене;

- надавати журналістам з інших держав-учасниць, незалежно від того, чи мають вони постійну, чи тимчасову акредитацію, можливість повністю, нормально та швидко передавати організаціям, які вони представляють, результати своєї професійної діяльності — включаючи магнітні записи та незакріплену плівку — з метою публікації або трансляції по радіо чи телебаченню, за допомогою засобів, визнаних державами-учасницями.

Держави-учасниці підтверджують, що законна професійна діяльність журналістів не повинна бути підставою для їх вислання або будь-якого іншого покарання. У разі вислання акредитованого журналіста йому буде повідомлено

причини такого рішення, і він матиме право подати заяву з проханням про повторний розгляд своєї справи.

---

* Визнаючи, що в багатьох випадках іноземні журналісти користуються послугами відповідного місцевого персоналу, держави-учасниці зазначають, що вищезазначені положення застосовуватимуться, за умови дотримання відповідних правил, і до осіб з інших держав-учасниць, які на регулярній та професійній основі працюють як техніки, фотографи або оператори у сфері преси, радіо, телебачення чи кінематографу.

3. Співробітництво й обміни в галузі культури

Держави-учасниці,

вважаючи, що культурні обміни та співробітництво сприяють кращому розумінню між людьми та між народами, а отже, зміцнюють тривале взаєморозуміння між державами,

підтверджуючи висновки, вже сформульовані в цій галузі на багатосторонньому рівні, зокрема на Міжурядовій конференції з питань культурної політики в Європі, організованій ЮНЕСКО в Гельсінкі в червні 1972 року, де було засвідчено зацікавленість в активній участі якнайширших соціальних груп у дедалі різноманітнішому культурному житті,

бажаючи, у процесі розвитку взаємної довіри та подальшого поліпшення відносин між державами-учасницями, продовжувати свої зусилля на шляху поступу в цій галузі,

налаштовані в такому дусі суттєво розширити свої культурні обміни як щодо осіб, так і щодо культурних творів, а також розвивати активне співробітництво як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівні в усіх галузях культури,

переконані, що такий розвиток їхніх взаємин сприятиме збагаченню відповідних культур з повагою до самобутності кожної з них, а також зміцненню усвідомлення спільних цінностей між ними, продовжуючи водночас розвивати культурне співробітництво з іншими країнами світу,

заявляють, що вони спільно ставлять перед собою такі цілі:

- (a) розвивати взаємний обмін інформацією з метою кращого ознайомлення з відповідними культурними досягненнями;
- (b) поліпшувати умови для обміну та поширення культурних цінностей;

- (c) сприяти доступу всіх до відповідних культурних надбань;
- (d) розвивати контакти та співробітництво між особами, які працюють у сфері культури;
- (e) шукати нові сфери та форми культурного співробітництва.

Таким чином, вони висловлюють свою спільну волю до поступових, узгоджених і довгострокових дій задля досягнення цілей цієї декларації;

і заявляють про свій намір розпочати реалізацію наступного:

Розширення зв'язків

Розширювати й удосконалювати на різних рівнях співробітництво та зв'язки в галузі культури, зокрема шляхом:

– укладення, де це доцільно, двосторонніх або багатосторонніх угод, які передбачають розширення зв'язків між компетентними державними установами та недержавними організаціями в галузі культури, а також між особами, зайнятими в культурній діяльності, з урахуванням потреби в гнучкості та максимально можливому використанні чинних угод і беручи до уваги, що як угоди, так і інші домовленості є важливими засобами розвитку культурного співробітництва й обмінів;

– сприяння розвитку прямого спілкування та співробітництва між відповідними державними установами та недержавними організаціями, включаючи, де необхідно, таке спілкування й співробітництво, що здійснюється на основі спеціальних угод і домовленостей;

– заохочення прямих контактів і зв'язків між діячами культури, включаючи, де необхідно, такі контакти й зв'язки, що здійснюються на основі спеціальних угод і домовленостей.

Взаємне ознайомлення

У межах своєї компетенції вживати на двосторонньому та багатосторонньому рівні відповідних заходів, які дозволять народам отримати більш повне та всебічне уявлення про досягнення одне одного в різних галузях культури, зокрема шляхом:

– спільного розгляду, за потреби за сприяння відповідних міжнародних організацій, можливості створення в Європі банку даних в сфері культури, який би збирав інформацію від держав-учасниць і надавав би її своїм кореспондентам на запит, а також скликання з цією метою наради експертів зацікавлених держав;

- розгляду, за потреби у співпраці з відповідними міжнародними організаціями, шляхів складання в Європі реєстру документальних фільмів культурного чи наукового характеру з держав-учасниць;

- заохочення більш частого проведення книжкових виставок і вивчення можливості періодичної організації в Європі великомасштабної виставки книг з держав-учасниць;

- сприяння систематичному обміну між відповідними установами та видавництвами каталогами наявних книг, а також передвидавничими матеріалами, які, наскільки це можливо, охоплюють усі майбутні публікації; а також сприяння обміну матеріалами між видавництвами енциклопедій з метою покращення представлення кожної країни;

- спільного розгляду питань розширення й удосконалення обміну інформацією в різних галузях культури, таких як театр, музика, бібліотечна справа, а також охорона й реставрація культурних цінностей.

Обміни та розповсюдження

Сприяти поліпшенню умов для обмінів і розповсюдження культурних цінностей відповідними засобами, зокрема шляхом:

- вивчення можливостей гармонізації та зниження витрат, пов'язаних з міжнародною комерційною торгівлею книгами та іншими матеріалами культурного характеру, а також впровадження нових засобів страхування творів мистецтва, що експонуються на зарубіжних виставках, і зменшення ризиків пошкодження або втрати, яких ці твори можуть зазнати під час транспортування;

- спрощення митних процедур і забезпечення їх вчасного виконання щодо програм мистецьких заходів — для творів мистецтва, матеріалів і аксесуарів, включених до переліків, узгоджених організаторами цих заходів;

- заохочення зустрічей між представниками компетентних організацій та відповідних підприємств для розгляду заходів у межах їхньої діяльності — таких як спрощення процедур замовлення, строки доставки та умови оплати, — що можуть полегшити міжнародний комерційний обмін книгами;

- сприяння наданню в тимчасове користування і обмінам фільмів між їхніми кіноінститутами та фільмотеками;

- заохочення обміну інформацією між зацікавленими сторонами щодо запланованих у державах-учасницях культурних заходів у таких галузях, де це найбільш доцільно, зокрема музика, театр, образотворче та графічне

мистецтво – з метою сприяння укладенню та публікації календаря таких подій за участю, у разі потреби, відповідних міжнародних організацій;

– заохочення вивчення впливу, який може мати передбачуваний розвиток і можлива гармонізація між зацікавленими сторонами технічних засобів розповсюдження культури, на розвиток культурного співробітництва й обмінів, при цьому зберігаючи розмаїття та самобутність кожної з їхніх культур;

– заохочення, у спосіб, який вони вважають доцільним у межах своєї культурної політики, подальшого розвитку зацікавленості в культурній спадщині інших держав-учасниць, усвідомлюючи гідність і цінність кожної культури;

– прагнення забезпечити повне та ефективно застосування міжнародних угод і конвенцій про авторське право та обіг культурних цінностей, сторонами яких вони є або можуть вирішити стати в майбутньому.

Доступ

Сприяти ширшому взаємному доступу всіх до досягнень — творів, досвіду та виконавського мистецтва – у різних галузях культури своїх країн і з цією метою докладати всіх можливих зусиль у межах своєї компетенції, зокрема:

– сприяти ширшому розповсюдженню книг і творів мистецтва, зокрема такими засобами, як:

- сприяти, з повним урахуванням міжнародних конвенцій з авторського права, до яких вони приєдналися, міжнародним контактам і зв'язкам між авторами, видавництвами та іншими культурними установами з метою забезпечення більш повного взаємного доступу до культурних надбань;
- рекомендувати враховувати при визначенні розміру тиражів також попит з боку інших держав-учасниць, а також, де це можливо, надавати, за домовленістю між зацікавленими сторонами, прав на продаж у цих країнах декільком організаціям з реалізації;
- заохочувати компетентні організації та відповідні підприємства до укладення угод і контрактів і тим самим сприяти поступовому збільшенню кількості та розмаїття творів авторів з інших держав-учасниць, які наявні в оригіналі та в перекладі в бібліотеках і книгарнях;

- сприяти, де це вважається доцільним, збільшенню кількості точок продажу, де реалізуються книги авторів з інших держав-учасниць, які імпортовані в оригіналі на підставі угод і контрактів, а також у перекладі;
- сприяти перекладам творів у галузі літератури та інших видів культурної діяльності, написаних мовами інших держав-учасниць, особливо з мов, які є менш поширеними, а також публікації та розповсюдженню перекладених творів шляхом:
  - заохочення регулярніших контактів між зацікавленими видавництвами;
  - розвитку зусиль у справі базової та поглибленої підготовки перекладачів;
  - заохочення, відповідними засобами, видавництв у своїх країнах до публікації перекладів;
  - сприяння обміну між видавництвами та зацікавленими установами списками книг, які можуть бути перекладені;
  - підтримки професійної діяльності й співробітництва перекладачів між їхніми країнами;
  - проведення спільних досліджень способів подальшого заохочення перекладів і їх розповсюдження;
  - поліпшення та розширення обміну книгами, бібліографіями та каталогами карток між бібліотеками;

Передбачати інші відповідні заходи, які, за необхідності та за взаємною згодою зацікавлених сторін, дозволяти б полегшити доступ до відповідних культурних надбань, зокрема у сфері книговидання;

Сприяти відповідними засобами ширшому використанню засобів масової інформації з метою кращого взаємного ознайомлення з культурним життям кожної країни;

Прагнути до створення необхідних умов для того, щоб трудові мігранти та члени їхніх сімей могли зберігати зв'язок зі своєю національною культурою, а також адаптуватися до нового культурного середовища;

Заохочувати компетентні органи та підприємства до розширення вибору та розповсюдження художніх і документальних фільмів з інших держав-учасниць, а також сприяти частішим некомерційним показам, таким як прем'єри, кінотижні та фестивалі, приділяючи належну увагу фільмам із країн, кінематографічна продукція яких менш відома;

Сприяти відповідними засобами розширенню можливостей для фахівців з інших держав-учасниць працювати з матеріалами культурного характеру з кіно- та аудіовізуальних архівів у рамках чинних правил, що регулюють роботу з такими архівними матеріалами;

Заохочувати спільне вивчення зацікавленими організаціями, за потреби за сприяння компетентних міжнародних організацій, доцільності й умов створення реєстру записаних телевізійних програм культурного характеру, а також засобів їх оперативного перегляду з метою полегшення відбору та можливої закупівлі.

Контакти та співробітництво

Сприяти відповідними засобами розвитку контактів і співробітництва в різних галузях культури, особливо серед діячів культури і осіб, зайнятих у культурній діяльності, а саме прагнути:

- сприяти поїздкам і зустрічам діячам культури, включаючи, де необхідно, ті, що здійснюються на основі угод, контрактів або інших спеціальних домовленостей і мають значення для їхнього культурного співробітництва;

- заохочувати таким чином контакти між митцями та виконавцями, а також творчими колективами з метою спільної роботи, ознайомлення з їхніми творами в інших державах-учасницях або обміну думками з питань, що стосуються їхньої спільної діяльності;

- заохочувати, де це необхідно, за допомогою відповідних домовленостей, обміни стажистами та фахівцями, а також надання стипендій для базової та поглибленої підготовки в різних галузях культури — таких як мистецтво й архітектура, музеї й бібліотеки, літературознавство та переклад — і сприяти створенню сприятливих умов прийому в своїх відповідних установах;

- заохочувати обмін досвідом у підготовці організаторів культурних заходів, а також викладачів і фахівців у таких галузях, як театр, опера, балет, музика та образотворче мистецтво;

- й надалі заохочувати організацію міжнародних зустрічей митців, особливо молодих митців, з актуальних питань художньої та літературної творчості, які становлять інтерес для спільного вивчення;

– вивчати інші можливості розвитку обмінів і співробітництва між діячами культури, з метою кращого взаємного ознайомлення з культурним життям держав-учасниць.

Галузі та форми співробітництва

Заохочувати пошук нових галузей і форм культурного співробітництва, з цією метою сприяти укладенню між зацікавленими сторонами, у разі потреби, відповідних угод і домовленостей, а в цьому контексті — сприяти:

– спільним дослідженням у сфері культурної політики, зокрема в її соціальних аспектах і у зв'язку з плануванням, містобудуванням, освітньою та екологічною політикою, а також культурними аспектами туризму;

– обміну знаннями у сфері культурного розмаїття з метою кращого розуміння його проявів зацікавленими сторонами;

– обміну інформацією, а в разі потреби — проведенню зустрічей експертів, розробці та виконанню дослідницьких програм і проєктів, а також їхній спільній оцінці та поширенню результатів досліджень із зазначених питань;

– таким формам культурного співробітництва та розвитку таких спільних проєктів, як:

- міжнародні заходи в галузях образотворчого та графічного мистецтва, кінематографу, театру, балету, музики, фольклору тощо;
- книжкові ярмарки та виставки, спільні постановки оперних і драматичних творів, а також виступи солістів, інструментальних ансамблів, оркестрів, хорів та інших мистецьких колективів, у тому числі аматорських, приділяючи належну увагу організації міжнародних культурних молодіжних заходів та обміну молодих митців;
- включення творів письменників і композиторів з інших держав-учасниць до репертуару солістів та мистецьких колективів;
- підготовка, переклад і публікація статей, досліджень і монографій, а також недорогих видань, художніх і літературних збірок, спрямованих на краще ознайомлення з відповідними культурними надбаннями; для цього передбачається організація зустрічей експертів і представників видавництва;
- спільне виробництво та обмін фільмами, а також радіо- і телевізійними програмами, зокрема шляхом організації зустрічей продюсерів, технічних працівників і представників державних установ з метою

напрацювання сприятливих умов для реалізації конкретних спільних проєктів і заохочення створення міжнародних знімальних груп у сфері спільного виробництва;

- організація конкурсів для архітекторів і містобудівників, з урахуванням можливості реалізації найкращих проєктів і створення, де це можливо, міжнародних колективів;
- реалізація спільних проєктів щодо збереження, реставрації та належної презентації творів мистецтва, історичних і археологічних пам'яток і місць культурного значення за участі, у відповідних випадках, міжнародних організацій урядового чи неурядового характеру, а також приватних установ, компетентних і активних у цих сферах, із передбаченням:
  - періодичних зустрічей експертів зацікавлених сторін для розробки необхідних пропозицій, беручи до уваги потребу розглядати ці питання в ширшому соціально-економічному контексті;
  - публікації в відповідних періодичних виданнях статей, спрямованих на ознайомлення й порівняння найважливіших досягнень і новацій між державами-учасницями;
  - спільного вивчення з метою вдосконалення та можливої гармонізації різних систем інвентаризації та каталогізації історичних пам'яток і місць культурного значення в їхніх країнах;
  - дослідження можливостей організації міжнародних курсів для підготовки фахівців з різних дисциплін, пов'язаних із реставрацією.

* * *

Національні меншини або регіональні культури. Держави-учасниці, визнаючи внесок, який можуть зробити національні меншини або регіональні культури в розвиток співробітництва між ними в різних галузях культури, мають намір, у випадках, коли такі меншини або культури існують на їхній території, сприяти цьому внеску, беручи до уваги законні інтереси їхніх представників.

4. Співробітництво та обміни у галузі освіти

Держави-учасниці,

Усвідомлюючи, що розвиток міжнародних відносин у сферах освіти і науки сприяє кращому взаєморозумінню та є на користь усім народам, а також майбутнім поколінням,

Готові сприяти подальшому розвитку обміну знаннями й досвідом, а також контактам між організаціями, установами та особами, що займаються освітою і наукою, на основі спеціальних домовленостей, якщо такі необхідні,

Виявляючи прагнення до зміцнення зв'язків між освітніми та науковими закладами, а також до заохочення співробітництва між ними в галузях спільного інтересу, особливо там, де рівень знань і ресурсів потребує узгоджених міжнародних зусиль, та

Будучи переконаними, що прогрес у цих сферах має супроводжуватись і підтримуватись ширшим знанням іноземних мов,

Заявляють про свій намір, зокрема:

(a) Розширення зв'язків

Розширювати та покращувати на різних рівнях співробітництво та зв'язки у сферах освіти і науки, зокрема шляхом:

– укладення, де це доцільно, двосторонніх або багатосторонніх угод, що передбачають співробітництво та обміни між державними установами, недержавними організаціями та особами, залученими до діяльності у сфері освіти і науки, беручи до уваги потребу як у гнучкості, так і в повнішому використанні чинних угод і домовленостей;

– сприяння укладенню прямих домовленостей між університетами та іншими установами вищої освіти й науковими установами у межах міжурядових угод, де це доцільно;

– заохочення прямих контактів і спілкування між особами, що займаються освітою і наукою, включаючи ті, що здійснюються на основі спеціальних домовленостей чи угод, де це доцільно.

(b) Доступ і обміни

Покращувати доступ, на основі взаємно прийнятних умов, для студентів, викладачів і науковців держав-учасниць до освітніх, культурних і наукових установ одна однієї та активізувати обміни між цими установами в усіх сферах спільного інтересу, зокрема шляхом:

– збільшення обміну інформацією щодо можливостей для навчання і курсів, відкритих для іноземних учасників, а також щодо умов зарахування та перебування;

– сприяння подорожам між державами-учасницями науковців, викладачів і студентів з метою навчання, викладання і проведення досліджень, а також для кращого ознайомлення з досягненнями одне одного в освітній, культурній та науковій сферах;

– заохочення надання стипендій для навчання, викладання і проведення досліджень у своїх країнах науковцям, викладачам і студентам з інших держав-учасниць;

– створення, розвиток або підтримка програм, що передбачають ширші обміни науковцями, викладачами і студентами, включаючи організацію симпозіумів, семінарів і спільних проектів, а також обміни освітньою й науковою інформацією, такою як публікації університетів та матеріали з бібліотек;

– сприяння ефективному виконанню таких домовленостей і програм шляхом своєчасного надання науковцям, викладачам і студентам детальнішої інформації про їхнє розміщення в університетах і інститутах та передбачені для них програми; надання їм можливості користуватись відповідними науковими, дослідницькими та відкритими архівними матеріалами; а також полегшення їхніх поїздок у межах держави, що приймає, з навчальною або дослідницькою метою, а також у формі ознайомчих подорожей на підставі звичайних процедур;

– сприяння точнішому оцінюванню проблем прирівняння й еквівалентності академічних ступенів і дипломів шляхом розвитку обміну інформацією щодо організації, тривалості та змісту навчання, порівняння методів оцінювання рівнів знань і академічної кваліфікації, а також, де це можливо, досягнення взаємного визнання академічних ступенів і дипломів або через міжурядові угоди, якщо необхідно, або через прямі домовленості між університетами та іншими установами вищої освіти і науковими установами;

– рекомендації, крім того, відповідним міжнародним організаціям активізувати свої зусилля з досягнення загальноприйнятого вирішення проблем прирівняння й еквівалентності академічних ступенів і дипломів.

(с) Наука

У межах своїх повноважень розширювати й удосконалювати співробітництво та обміни в галузі науки, зокрема:

Збільшувати, на двосторонній або багатосторонній основі, обмін і поширення наукової інформації та документації шляхом таких заходів, як:

- ширше надавати цю інформацію вченим і дослідникам з інших держав-учасниць, наприклад, через участь у міжнародних програмах обміну інформацією або через інші відповідні домовленості;

- розширювати й полегшувати обмін зразками та іншими науковими матеріалами, які використовуються насамперед для фундаментальних досліджень у природничих науках і медицині;

- закликати наукові установи та університети регулярно й більш повно інформувати одне одного про свою поточну та заплановану наукову діяльність у сферах спільного інтересу.

Сприяти розширенню комунікації та безпосередніх контактів між університетами, науковими установами й асоціаціями, а також між науковцями та дослідниками, включаючи ті контакти, що ґрунтуються на спеціальних угодах або домовленостях, де це необхідно, шляхом таких заходів:

- подальший розвиток обмінів ученими та дослідниками і заохочення організації підготовчих зустрічей або робочих груп з дослідницьких тем, що становлять спільний інтерес;

- сприяння створенню спільних наукових груп для реалізації дослідницьких проєктів на основі домовленостей між науковими установами різних країн;

- допомога в організації та успішному проведенні міжнародних конференцій і семінарів, а також у забезпеченні участі в них своїх науковців і дослідників;

- розгляд у найближчому майбутньому можливості створення «Наукового форуму» у формі зустрічі провідних науковців держав-учасниць для обговорення взаємопов'язаних проблем спільного інтересу, що стосуються поточного та майбутнього розвитку науки, а також для сприяння розширенню контактів, комунікації та обміну інформацією між науковими установами й ученими;

- передбачення найближчим часом зустрічі експертів, які представляють держави-учасниці та їхні національні наукові установи, з метою підготовки такого «Наукового форуму» у консультаціях із відповідними міжнародними організаціями, такими як ЮНЕСКО та СЕК (Європейська економічна комісія);

– розгляд у належний час подальших кроків, які можна було б зробити у зв'язку з «Науковим форумом».

Розвивати в галузі наукових досліджень, на двосторонній або багатосторонній основі, координацію програм, що виконуються в державах-учасниках, а також організацію спільних програм, особливо у зазначених нижче галузях, які можуть потребувати об'єднання зусиль науковців, а в деяких випадках – використання дорогого або унікального обладнання. Наведений список тем є орієнтовним; конкретні проекти мають бути визначені згодом потенційними партнерами серед держав-учасниць, з урахуванням можливого внеску з боку відповідних міжнародних організацій і наукових установ:

– точні та природничі науки, зокрема фундаментальні дослідження у таких галузях, як математика, фізика, теоретична фізика, геофізика, хімія, біологія, екологія й астрономія;

– медицина, зокрема базові дослідження з онкології та серцево-судинних захворювань, дослідження ендемічних хворіб в країнах, що розвиваються, а також дослідження в соціальній медицині з особливою увагою до професійних захворювань, реабілітація осіб з інвалідністю, і надання допомоги матерям, дітям та людям похилого віку;

– гуманітарні та соціальні науки, такі як історія, географія, філософія, психологія, педагогічні дослідження, лінгвістика, соціологія, юридичні, політичні та економічні науки; порівняльні дослідження соціальних, соціально-економічних і культурних явищ, що становлять спільний інтерес для держав-учасниць, особливо проблем довкілля людини та міського розвитку; а також наукові дослідження методів збереження й реставрації пам'яток і творів мистецтва.

(d) Іноземні мови та цивілізації

Заохочувати вивчення іноземних мов і цивілізацій як важливий засіб розширення спілкування між народами для кращого ознайомлення з культурою кожної країни, а також для зміцнення міжнародного співробітництва; з цією метою — стимулювати, у межах своїх повноважень, подальший розвиток і вдосконалення викладання іноземних мов і розширення вибору мов, що викладаються на різних рівнях, приділяючи належну увагу менш поширеним або менш вивченим мовам, і зокрема:

– посилювати співпрацю, спрямовану на покращення викладання іноземних мов, шляхом обміну інформацією та досвідом щодо розробки й

застосування ефективних сучасних методів навчання й технічних засобів, адаптованих до потреб різних категорій студентів, включаючи методи прискореного навчання; а також розглядати можливість проведення, на двосторонній або багатосторонній основі, досліджень нових методів викладання іноземних мов;

– заохочувати співпрацю між відповідними установами на двосторонній або багатосторонній основі з метою повнішого використання ресурсів сучасних освітніх технологій у викладанні мов, наприклад, шляхом порівняльних досліджень фахівцями та, за домовленістю, шляхом обміну або передачі аудіовізуальних матеріалів, матеріалів для підготовки підручників, а також інформації про нові типи технічного обладнання, що використовується для викладання мов;

– сприяти обміну інформацією про набуту практику у підготовці викладачів іноземних мов і посилювати двосторонній обмін викладачами та студентами мов, а також полегшувати їх участь у літніх мовних курсах і курсах вивчення цивілізацій, де б вони не організовувалися;

– заохочувати співпрацю між фахівцями у галузі лексикографії з метою визначення необхідних термінологічних відповідників, зокрема в наукових і технічних дисциплінах, щоб полегшити взаємодію між науковими установами та спеціалістами;

– сприяти ширшому розповсюдженню вивчення іноземних мов у різних типах закладів середньої освіти та розширенню можливостей вибору серед більшої кількості європейських мов; у цьому контексті — розглядати, де це доцільно, можливості розвитку системи набору й підготовки викладачів, а також організації навчальних груп студентів;

– сприяти, у вищій освіті, розширенню вибору мов для студентів-філологів і розширенню можливостей для інших студентів вивчати різні іноземні мови; також — сприяти, де це бажано, організації курсів з мов і цивілізацій на основі спеціальних домовленостей, які викладатимуть іноземні викладачі, особливо з європейських країн, мови яких є менш поширеними або вивченими;

– сприяти, у рамках освіти для дорослих, подальшому розвитку спеціалізованих програм, адаптованих до різних потреб і зацікавлень, для викладання іноземних мов власному населенню та мов країн перебування — зацікавленим дорослим з інших країн; у цьому контексті — заохочувати зацікавлені установи до співпраці, наприклад, у розробці програм викладання по радіо й телебаченню та прискореними методами, а також, де це бажано, у

визначенні навчальних цілей таких програм з метою досягнення порівнюваних рівнів мовної підготовки;

– заохочувати поєднання, де це доцільно, викладання іноземних мов із вивченням відповідних цивілізацій, а також докладати подальших зусиль до стимулювання інтересу до вивчення іноземних мов, включаючи відповідні позакласні заходи.

(e) Методи викладання

Сприяти обміну досвідом у методах викладання на всіх рівнях освіти, включаючи методи, що використовуються в системі неперервної освіти та освіти для дорослих, а також обміну навчальними матеріалами, зокрема шляхом:

– подальшого розвитку різноманітних форм контактів і співпраці в різних галузях педагогічної науки, наприклад, через порівняльні або спільні дослідження, які проводяться зацікавленими установами, або через обмін інформацією щодо результатів педагогічних експериментів;

– активізації обміну інформацією про методи викладання, що використовуються в різних освітніх системах, і про результати досліджень процесів засвоєння знань учнями й студентами, з урахуванням відповідного досвіду в різних видах спеціалізованої освіти;

– сприяння обміну досвідом щодо організації та функціонування освіти для дорослих і повторної освіти, їх взаємозв'язків з іншими формами й рівнями освіти, а також щодо засобів адаптації освіти, включаючи професійну й технічну підготовку, до потреб економічного та соціального розвитку в їхніх країнах;

– заохочення обміну досвідом у вихованні молоді та дорослих у дусі міжнародного взаєморозуміння, з особливим акцентом на ті великі проблеми людства, вирішення яких вимагає спільного підходу й ширшого міжнародного співробітництва;

– заохочення обміну навчальними матеріалами — включаючи шкільні підручники, маючи на увазі можливість сприяння взаємному пізнанню та полегшенню об'єктивного представлення кожної країни в таких підручниках — а також обміну інформацією про технічні нововведення в галузі освіти.

* * *

Національні меншини або регіональні культури. Держави-учасниці, визнаючи внесок, який можуть зробити національні меншини або регіональні

культури у співробітництво між ними в різних сферах освіти, мають намір, коли такі меншини або культури існують на їхній території, сприяти цьому внескові, з урахуванням законних інтересів їхніх представників.

Подальші заходи після Наради

Держави-учасниці,

розглянувши та оцінивши досягнутий на Нараді з безпеки і співробітництва в Європі прогрес,

додатково беручи до уваги, що в ширшому контексті світової спільноти ця Нарада є важливою складовою процесу зміцнення безпеки та розвитку співробітництва в Європі, і що її результати зроблять вагомий внесок у цей процес,

маючи намір здійснити положення Заключного акта Наради з метою повної реалізації її результатів і тим самим подальшого просування процесу зміцнення безпеки та розвитку співробітництва в Європі,

переконані, що для досягнення цілей, поставлених Народою, вони мають докладати подальших односторонніх, двосторонніх і багатосторонніх зусиль та продовжити у відповідних формах, визначених нижче, багатосторонній процес, розпочатий Народою,

1. *Заявляють* про свою рішучість у період після Наради належним чином враховувати та реалізовувати положення Заключного акта Наради:

(a) *в односторонньому порядку* — у всіх випадках, які дають змогу для таких дій;

(b) *у двосторонньому порядку* — шляхом переговорів з іншими державами-учасницями;

(c) *у багатосторонньому порядку* — шляхом зустрічей експертів держав-учасниць, а також у межах існуючих міжнародних організацій, таких як Європейська економічна комісія ООН та ЮНЕСКО, у сфері освітнього, наукового та культурного співробітництва;

2. *Заявляють* також про свою рішучість продовжити багатосторонній процес, розпочатий Народою:

(a) *шляхом всебічного обміну думками як щодо виконання положень Заключного акта і завдань, визначених Народою, так і — у контексті питань, розглянутих нею — з метою поглиблення взаємовідносин, зміцнення безпеки,*

розвитку співробітництва в Європі та подальшого розвитку процесу розрядки напруженості;

(b) шляхом організації з цією метою зустрічей між їхніми представниками, починаючи із зустрічі на рівні представників, призначених міністрами закордонних справ. Ця зустріч визначить відповідні модальності для проведення інших зустрічей, які можуть включати подальші подібні зустрічі та можливість нової Наради;

3. Перша із зазначених вище зустрічей відбудеться в Белграді у 1977 році. Підготовча зустріч для організації цієї зустрічі відбудеться в Белграді 15 червня 1977 року. На підготовчій зустрічі буде ухвалено рішення щодо дати, тривалості, порядку денного та інших модальностей зустрічі представників, призначених міністрами закордонних справ;
4. Правила процедури, методи роботи та шкала розподілу витрат цієї Наради, *mutatis mutandis*, застосовуватимуться до зустрічей, передбачених у вище наведених пунктах 1 (с), 2 та 3. Усі зазначені зустрічі проводитимуться по черзі в державах-учасниках. Технічне забезпечення надаватиметься приймаючою державою.

Оригінал цього Заключного акта, складений англійською, французькою, німецькою, італійською, російською та іспанською мовами, буде переданий Уряду Фінляндської Республіки, який зберігатиме його в своїх архівах. Кожна держава-учасниця отримає від Уряду Фінляндської Республіки автентичну копію цього Заключного акта.

Текст цього Заключного акта буде опублікований у кожній державі-учасниці, яка забезпечить його поширення та максимально широке ознайомлення з ним.

До Уряду Фінляндської Республіки також спрямовується прохання передати текст цього Заключного акта Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй для розповсюдження його серед усіх членів Організації як офіційного документа ООН, з огляду на те, що він не підлягає реєстрації згідно зі статтею 102 Статуту ООН.

До Уряду Фінляндської Республіки також спрямовується прохання передати текст цього Заключного акта Генеральному директору ЮНЕСКО та Виконавчому секретарю Європейської економічної комісії ООН.

На підтвердження всього викладеного нижчепідписані Високі Представники держав-учасниць, усвідомлюючи велике політичне значення, яке вони надають результатам Наради, та заявляючи про свою рішучість діяти

відповідно до положень, викладених у наведених вище текстах, поставили свої підписи під цим Заключним актом.

Учинено
в м. Гельсінкі
01 серпня 1975 року
від імені